

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
"ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА"

КАФЕДРА САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ЕКОЛОГІЇ

С. Р. Рибніков

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Методичні рекомендації до практичних занять
для студентів напряму підготовки 0708 "Екологія"*

Луганськ
ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка"
2008

УДК [502.35:378](477)(076.1)
ББК 65.28-21р3
Р-49

Рецензенти:

- Бережной О. М.** – начальник Управління Луганської міської ради з питань екологічної безпеки м. Луганська.
- Косенко В. Ф.** – старший викладач кафедри екології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.
- Соколова Т. І.** – кандидат біологічних наук, доцент кафедри садово-паркового господарства та екології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рибніков С. Р.

- Р-49** Організація управління в екологічній діяльності : методич. рек. до практ. занять для студ. напряму підгот. 0708 "Екологія" ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка" – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2008. – 101 с.

Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни "Організація управління в екологічній діяльності" мають на меті формування в майбутніх екологів навичок стратегічного планування та програмування природоохоронної діяльності – як найбільш затребуваної на сучасному етапі розвитку системи екологічного управління професійної компетенції.

На матеріалі розробки регіональної екологічної програми висвітлено методологію та методики підготовки та прийняття еколога-управлінських рішень. Окреслено поле застосування та обмеження базових управлінських технік при врегулюванні соціально-екологічних проблем.

УДК [502.35:378](477)(076.1)
ББК 65.28-21р3

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 3 грудня 2008 року)*

© Рибніков С. Р., 2008
© ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2008

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Модуль А. Прийняття еколого-управлінських рішень.....	6
Заняття № 1. Інституційно-правові засади розробки екологічних програм.....	6
Заняття № 2. Обґрунтування необхідності розробки екологічної програми.....	8
Заняття № 3. Формулювання альтернативних стратегій розв'язання екологічної проблеми.....	15
Заняття № 4. Вибір оптимальної стратегії розв'язання екологічної проблеми.....	20
Заняття № 5. Побудова дерева цілей та організаційної структури для екологічної програми.....	24
Завдання до модуля А.....	27
Модуль В. Організація виконання еколого-управлінських рішень.....	27
Заняття № 6. Формування вихідного переліку природоохоронних заходів на реалізацію завдань екологічної програми.....	28
Заняття № 7-8. Визначення оптимального розподілу коштів між напрямками екологічної програми.....	34
Заняття № 9-10. Формування оптимального переліку природоохоронних заходів на реалізацію завдань екологічної програми.....	41
Завдання до модуля В.....	49
Додатки.....	49
Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (витяг).....	51
Закон України "Про державні цільові програми" (витяг).....	51
Порядок розроблення та виконання державних цільових програм.....	61
Порядок розроблення регіональних цільових програм, фінансування, моніторингу та звітності про їх виконання.....	69
Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.....	82
Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.....	83
Положення про Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища.....	90
Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.....	92
Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів.....	94

ВСТУП

Екологічне управління – специфічний вид природоохоронної діяльності, метою якого нормативно визначено реалізацію законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Як самостійний вид професійної управлінської діяльності воно швидко та всебічно еволюціонує: за предметом (від управління станом довкілля до управління стосунками в системі "суспільство-природа"), роллю основних учасників (від адміністративного управління "згори" до партисипативного управлінням "знизу"), перспективою (від оперативного до стратегічного управління), панівною методологією (від ідентифікації законодавчо дозволених дій до пошуку економічно ефективних дій) тощо. Як наслідок, змінюється функціональна структура діяльності еколога-управління, що, у свою чергу, вимагає перегляду моделі фахівця.

Проблема ускладнюється певною інерційністю змісту навчання, який недостатньо швидко реагує на зміни функціональної структури професійної діяльності. Зокрема, чинна освітньо-професійна програма дотепер орієнтована переважно на розпорядчо-виконавську складову екологічного управління, тоді як остання дедалі більше поступається методологічній: системному аналізу, прогнозуванню, прийняттю рішень тощо. Отже, сьогодні існує нагальна потреба у формуванні в майбутніх екологів більш адекватного бачення своїх професійної ролі та більш затребуваних компетенцій.

У межах викладання еколога-управлінських дисциплін студентам спеціальності 6.0708 "Екологія та охорона навколишнього середовища" Луганського національного університету імені Тараса Шевченка позитивно зарекомендували себе "наскрізні" практикуми, під час яких студенти системно опановують типові задачі діяльності еколога-управлінця на прикладі розв'язання реальної, актуальної дія регіону проблеми. У такий спосіб вдається не тільки розглянути та відпрацювати стандартні еколога-управлінські техніки, але й "унаочнити" цілісність професійної діяльності, показати місце кожного її елемента у вирішенні конкретної прикладної задачі. Останнє є особливо актуальним з огляду на те, що в основі професійно-управлінської підготовки лежить вельми складний математичний апарат теорії прийняття рішень, а математичні знання є вкрай чутливими до браку мотивації.

Високу ефективність довела практика побудови змісту еколога-управлінських дисциплін на матеріалі функціонування регіональної системи екологічного управління. Регіональний контекст навчального матеріалу має високий виховний потенціал, адже одним із продуктів еколога-управлінської підготовки має бути усвідомлення майбутнім фахівцем відповідальності за соціально-екологічні наслідки прийнятих ним рішень.

Дані методичні вказівки містять рекомендації до 10 практичних занять, об'єднаних в організаційно-діяльницьку групу з розробки регіональної екологічної програми. Всі роботи розраховані на виконання в міні-групах, по 5-10 (оптимальна кількість – 7) осіб. Групове опанування діяльності студентами, з одного боку, сприяє формуванню в них навичок командної роботи, а, з іншого, – є необхідним для демонстрації можливостей зниження суб'єктивності та компенсації індивідуальних помилок при застосуванні напівформальних методів прийняття управлінських рішень. Групи формують за географічним критерієм – наприклад, відповідно до схеми економіко-географічного районування області, при цьому природно й бажано, аби члени груп дійсно представляли той чи інший регіон.

Вказівки до кожного із занять містять необхідний для розуміння сутності проблеми "теоретичний мінімум" і рекомендації до виконання власне практичної частини роботи. Основною метою занять є не тільки й не стільки опанування конкретних методик, скільки усвідомлення поля їх застосування й обмежень; привернути увагу студентів до цих проблем покликані контрольні питання, розміщені наприкінці кожного заняття. Всі роботи супроводжує перелік літературних джерел та інформаційних матеріалів, корисних при підготовці до заняття. У додатках до методичних вказівок подано основні нормативно-правові акти, що регламентують суспільні відносини в даній галузі.

Практичні заняття об'єднано у два змістові модулі, присвячені прийняттю еколого-управлінських рішень (модуль А) та організації їх виконання (модуль В).

Критерії оцінювання роботи студентів подано в нижченаведеній таблиці.

Критерії оцінювання роботи студентів за видами навчальних робіт з дисципліни "Організація управління в екологічній діяльності"

Вид робіт	Кількість балів
Практичні заняття	50 (10 по 5 балів)
Модульні контролю	50 (2 по 25 балів)
Разом	100

МОДУЛЬ А
ПРИЙНЯТТЯ ЕКОЛОГО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ
на матеріалі розробки концепції екологічної програми

ЗАНЯТТЯ № 1
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ЕКОЛОГІЧНИХ
ПРОГРАМ

Мета: ознайомитись з інституційно-правовими засадами розробки екологічних програм.

Завдання:

- 1) розглянути місце екологічного планування та програмування в системі спеціальних еколого-управлінських функцій;
- 2) проаналізувати нормативну базу, що регламентує суспільні відносини в галузі екологічного планування та програмування;
- 3) розглянути види екологічних програм і специфіку їх розробки.

Теоретична підготовка

Згідно із Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ, екологічні програми розробляються задля проведення ефективної й цілеспрямованої організації й координації природоохоронних заходів.

Екологічні програми можуть фінансуватись за рахунок коштів загального або спеціального фондів бюджету. Спеціальний фонд – фонд охорони навколишнього природного середовища – наповнюється за рахунок збору, який підприємства сплачують за забруднення довкілля, і може витратитись виключно на підтримку природоохоронної діяльності.

Залежно від того, коштами бюджету якого рівня фінансується екологічна програма, вона може бути державною або регіональною. Державна програма може бути спрямовані й на розв'язання проблеми конкретного регіону – у випадку, коли та становить загальнодержавне значення й не може бути врегульована коштами місцевого бюджету.

Правове поле розробки державних цільових екологічних програм окреслено Законом України "Про державні цільові програми" від 18.03.2004 р. № 1621-IV, а також "Порядок розроблення та виконання державних цільових програм", затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106. Процедура розробки та зміст регіональних цільових екологічних програм визначає "Порядок розроблення регіональних цільових програм, фінансування, моніторингу та звітності про їх виконання", затверджений Розпорядження голови Луганської обласної державної адміністрації від 17.03.2007 р. № 293.

Щодо програм, які фінансуються коштами фондів охорони навколишнього природного середовища, то спеціальних нормативних актів з питань їх розробки наразі не існує; регламентації підлягає тільки розподіл коштів цих фондів. За

таких умов поширеною є практика застосування до будь-яких екологічних програм формальних вимог до цільових екологічних програм, що є не завжди виправданим і подеколи створює правові колізії.

Методичні рекомендації

1. Ознайомтесь із нормативно-правовими актами, що регламентують порядок розробки цільових екологічних програм державного та регіонального рівня (див. Додатки).
2. З'ясуйте, чим відрізняються між собою норми розробки державних і регіональних цільових екологічних програм та заповніть таблицю (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз норм розробки державних і регіональних цільових екологічних програм

Норма	Держані цільові екологічні програми	Регіональні цільові екологічні програми
Ініціатор розробки		
Замовник розробки		
Виконавець розробки		
Затверджувач концепції програми		
Тип документа, в якому ухвалюється концепція програми (закон, постанова, рішення тощо)		
Затверджувач проекту програми		
Тип документа, в якому ухвалюється проект програми (закон, постанова, рішення тощо)		
Рівень бюджету		

3. Знайдіть у вітчизняному законодавстві приклади екологічних програм різних типів і рівнів, і заповніть таблицю (табл. 2).

Класифікація екологічних програм та їх приклади

Рівень бюджету	Фонд бюджету	
	загальний	спеціальний (фонд охорони навколишнього природного середовища)
Державний	1. ... 2.	1. ... 2. ... ...
Місцевий	1. ... 2.	1. ... 2. ... ...

Запитання для самоконтролю

1. У яких випадках окремі стадії розробки екологічної програми можуть бути пропущені?
2. Чи можливі випадки існування затвердженої концепції державної цільової екологічної програми й відсутності ухваленої програми? А навпаки?
3. Коли є правомірними такі норми розробки регіональних цільових екологічних програм, які відсутні в аналогічній процедурі для програм національного рівня?

Рекомендована література

1. Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності / М-во екології та природних ресурсів України ; Програма Розвитку ООН в Україні ; Міжнародний фонд Дніпра ; В. Я. Шевчук (уклад.). – К. : Геопринт, 2000. – 411 с.
2. Лавейкіна Є. С. Регіональні аспекти управління природними ресурсами та екологічна безпека населення / НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України ; Є. С. Лавейкіна. – Л. : Б. в., 2000. – 200 с.
3. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики: організаційно-правові засади / О. Я. Лазор. – Л. : Ліга-Прес, 2003. – 542 с.
4. Цибульський Ю. О. Екологічне планування в аспекті становлення громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Ю. О. Цибульський. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pravo/7_cibul_s_kiy.doc.htm

ЗАНЯТТЯ № 2**ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ РОЗРОБКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ**

Мета: ознайомитись з методологією та методиками обґрунтування необхідності розробки екологічної програми.

Завдання:

- 1) ознайомитись із порядком обґрунтування необхідності розроблення екологічних програм;
- 2) довести невинуватий, закономірний характер погіршення екологічної ситуації;
- 3) знайти в міжнародному, національному та місцевому природоохоронному законодавстві положення, що свідчать на користь пріоритетності розв'язання досліджуваної екологічної проблеми.

Теоретична підготовка

Обґрунтування доцільності й необхідності розробки екологічної програми є одним із ключових завдань, які стоять перед ініціатором. Доведення значущості проблеми, що підлягає вирішенню, має спиратись на віднаходження:

- 1) фактів статистично закономірного погіршення відповідних показників;
- 2) законодавчо прописаних пріоритетів, яким відповідає запланована програма.

Перша задача не обмежується наведенням статистичних даних, які показують спадну динаміку відповідних показників. З огляду на те, що на значення всіх показників впливають не тільки закономірні, але й випадкові чинники, необхідно довести, що спостережуване погіршення не може бути зумовлено виключно останніми. Найпростішим способом є розбиття часового ряду на дві підвибірki й доведення неможливості їх приналежності одній генеральній сукупності. Зі статистичної точки зору цей метод є досить грубим, утім, в задачах навчального характеру його використання може бути виправданим. Ознайомитись із більш коректними методами (наприклад, із критеріями Манна-Уїтні або Фостера-Стюарта) можна з рекомендованої спеціальної математичної літератури.

Друга задача вимагає аналізу міжнародних зобов'язань України у відповідній галузі, її національного та місцевого природоохоронного законодавства. Зокрема, потрібно врахувати норми таких міжнародних документів:

- Плану дій "Порядок денний на 21 століття";
- галузевих природоохоронних конвенцій.

З-серед актів національного рівня вимагають аналізу:

- Конституція України;
- Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища";
- "Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки", затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 634;
- "Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної

безпеки", затвержені Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР;

- "Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року", схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р;
- галузеві природоохоронні закони й підзаконні акти.

Методичні рекомендації

1. Знайдіть у статистичній звітності дані про динаміку показників, що характеризують екологічну проблему, яку Ви плануєте вирішувати за допомогою відповідної програми. Представте знайдені дані у вигляді таблиці (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця динаміки показників

Роки	Значення показника			
	1	2	...	N
t_1	$a_1(t_1)$	$a_2(t_1)$	...	$a_N(t_1)$
t_2	$a_1(t_2)$	$a_2(t_2)$	...	$a_N(t_2)$
...	...	...	...	...
t_M	$a_1(t_M)$	$a_2(t_M)$	...	$a_N(t_M)$

2. Доповніть таблицю додатковими рядками:

- 1) "Середнє першої вибірки" (С1);
- 2) "Середнє другої вибірки" (С2);
- 3) "Стандартне відхилення першої вибірки" (СВ1);
- 4) "Стандартне відхилення другої вибірки" (СВ2);
- 5) "Довірчий інтервал генерального середнього за першою вибіркою" (ДІ1);
- 6) "Довірчий інтервал генерального середнього за другою вибіркою" (ДІ2) (табл. 4).

Таблиця 4

Розширена матриця динаміки показників

Роки	Значення показника			
	1	2	...	N
t_1	$a_1(t_1)$	$a_2(t_1)$	...	$a_N(t_1)$
t_2	$a_1(t_2)$	$a_2(t_2)$	...	$a_N(t_2)$
...	...	...	...	...

Роки	Значення показника			
	1	2	...	N
t_M	$a_1(t_M)$	$a_2(t_M)$	...	$a_N(t_M)$
C1	$\overline{a_1^{(1)}}$	$\overline{a_2^{(1)}}$	...	$\overline{a_N^{(1)}}$
C2	$\overline{a_1^{(2)}}$	$\overline{a_2^{(2)}}$	...	$\overline{a_N^{(2)}}$
CB1	$\overline{s_1^{(1)}}$	$\overline{s_2^{(1)}}$	...	$\overline{s_N^{(1)}}$
CB2	$\overline{s_1^{(2)}}$	$\overline{s_2^{(2)}}$	...	$\overline{s_N^{(2)}}$
ДП1	$\overline{\Delta a_1^{(1)}}$	$\overline{\Delta a_2^{(1)}}$	...	$\overline{\Delta a_N^{(1)}}$
Ді2	$\overline{\Delta a_1^{(2)}}$	$\overline{\Delta a_2^{(2)}}$	...	$\overline{\Delta a_N^{(2)}}$

3. Розбийте часовий ряд на дві однакові вибірки: візьміть цілу частину від ділення кількості років навпіл:

$$L = \left[\frac{M}{2} \right].$$

У першу вибірку потраплять дані від 1-го до L -го, а в другу – від $(M - L + 1)$ -го до M -го років.

4. Для обох вибірок кожного з показників обчисліть середні значення за формулами:

$$\overline{a_j^{(1)}} = \frac{1}{L} \sum_{i=1}^L a_j(t_i),$$

$$\overline{a_j^{(2)}} = \frac{1}{L} \sum_{i=M-L+1}^M a_j(t_i).$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядків "Середнє першої вибірки" та "Середнє другої вибірки".

5. Для обох вибірок кожного з показників обчисліть стандартні відхилення за формулами:

$$\overline{s_j^{(1)}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^L (a_j(t_i) - \overline{a_j^{(1)}})^2}{L - 1}},$$

$$\overline{s_j^{(2)}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=M-L+1}^M (a_j(t_i) - \overline{a_j^{(2)}})^2}{L-1}}$$

6. Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядків "Стандартне відхилення першої вибірки" та "Стандартне відхилення другої вибірки".
7. Для обох вибірок кожного з показників обчисліть довірчі інтервали за формулами:

$$\Delta a_j^{(1)} = \frac{t_{\alpha, f} \cdot s_j^{(1)}}{\sqrt{L}},$$

$$\Delta a_j^{(2)} = \frac{t_{\alpha, f} \cdot s_j^{(2)}}{\sqrt{L}}$$

У цій формулі $t_{\alpha, f}$ – це коефіцієнт Стьюдента для ймовірності α та кількості ступенів свободи f (табл. 5).

Кількість ступенів свободи обчислюється в такий спосіб:

$$f = L - 1.$$

Таблиця 5

Значення коефіцієнта Стьюдента $t_{\alpha, f}$ для деяких ймовірностей α потрапляння генерального середнього в межі довірчих інтервалів та кількості ступенів свободи f

Кількість ступенів свободи, f	Імовірність, α			Кількість ступенів свободи, f	Імовірність, α		
	0,90	0,95	0,99		0,90	0,95	0,99
1	6,314	12,706	63,657	31	1,696	2,040	2,744
2	2,920	4,303	9,925	32	1,694	2,037	2,738
3	2,353	3,182	5,841	33	1,692	2,035	2,733
4	2,132	2,776	4,604	34	1,691	2,032	2,728
5	2,015	2,571	4,032	35	1,690	2,030	2,724
6	1,943	2,447	3,707	36	1,688	2,028	2,719
7	1,895	2,365	3,499	37	1,687	2,026	2,715
8	1,860	2,306	3,355	38	1,686	2,024	2,712
9	1,833	2,262	3,250	39	1,685	2,023	2,708
10	1,812	2,228	3,169	40	1,684	2,021	2,704
11	1,796	2,201	3,106	41	1,683	2,020	2,701
12	1,782	2,179	3,055	42	1,682	2,018	2,698
13	1,771	2,160	3,012	43	1,681	2,017	2,695

Кількість ступенів свободи, f	Імовірність, α			Кількість ступенів свободи, f	Імовірність, α		
	0,90	0,95	0,99		0,90	0,95	0,99
14	1,761	2,145	2,977	44	1,680	2,015	2,692
15	1,753	2,131	2,947	45	1,679	2,014	2,690
16	1,746	2,120	2,921	46	1,679	2,013	2,687
17	1,740	2,110	2,898	47	1,678	2,012	2,685
18	1,734	2,101	2,878	48	1,677	2,011	2,682
19	1,729	2,093	2,861	49	1,677	2,010	2,680
20	1,725	2,086	2,845	50	1,676	2,009	2,678
21	1,721	2,080	2,831	51	1,675	2,008	2,676
22	1,717	2,074	2,819	52	1,675	2,007	2,674
23	1,714	2,069	2,807	53	1,674	2,006	2,672
24	1,711	2,064	2,797	54	1,674	2,005	2,670
25	1,708	2,060	2,787	55	1,673	2,004	2,668
26	1,706	2,056	2,779	56	1,673	2,003	2,667
27	1,703	2,052	2,771	57	1,672	2,002	2,665
28	1,701	2,048	2,763	58	1,672	2,002	2,663
29	1,699	2,045	2,756	59	1,671	2,001	2,662
30	1,697	2,042	2,750	60	1,671	2,000	2,660

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Довірчий інтервал".

- Подивіться, чи не перекриваються межі довірчих інтервалів двох вибірок кожного з показників, тобто погляньте, чи перекриваються інтервали $(a_j^{(1)} - \Delta a_j^{(1)}; a_j^{(1)} + \Delta a_j^{(1)})$ та $(a_j^{(2)} - \Delta a_j^{(2)}; a_j^{(2)} + \Delta a_j^{(2)})$. Зробіть висновки щодо достовірності погіршення, що спостерігається.
- Доповніть щойно проведене кількісне обґрунтування необхідності розробки програми якісним. Для цього ознайомтесь із міжнародними зобов'язаннями України, її національним і місцевим природоохоронним законодавством і віднайдіть у ньому положення, що підтверджують пріоритетність проблеми, яку планується врегулювати. Заповніть таблицю (табл. 6)

Таблиця 6

Законодавчо визначені пріоритети

Рівень	Нормативно-правовий акт	Положення, яке засвідчує пріоритетність проблеми (розділ, стаття, пункт тощо)
Міжнародний	План дій "Порядок денний на 21 століття"	1. ... 2. ... ...

Рівень	Нормативно-правовий акт	Положення, яке засвідчує пріоритетність проблеми (розділ, стаття, пункт тощо)
	Конвенція про ...	1. ... 2. ... ...
Національний	Конституція України	1. ... 2. ... ...
	Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"	1. ... 2. ... ...
	Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки	1. ... 2. ... ...
	Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	1. ... 2. ... ...
	Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року	1. ... 2. ... ...
	Закон України ...	1. ... 2. ... ...

Запитання для самоконтролю

1. Хто і навіщо готує обґрунтування необхідності розробки екологічної програми?
2. Чи можна стверджувати про відсутність закономірної зміни певного показника за умови перекриття довірчих інтервалів його двох вибірок?
3. Які документи місцевого рівня, що визначають пріоритетні напрями природоохоронної діяльності, Вам відомі?

Рекомендована література

1. Большаков В. Н. Экологическое прогнозирование / В. Н. Большаков. – М. : Знание, 1983. – 64 с.
2. Екологічне управління : Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. [та ін.] – К. : Либідь, 2004. –

- 432 с.
3. Корн Г. Справочник по математике для научных работников и инженеров : Определения. Теоремы. Формулы / Г. Корн, Т. Корн ; [Пер. И. Г. Арамановича (ред. пер.) и др.]. – 6-е изд., стер. – СПб. : Лань, 2003. – 831 с.
  4. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики: організаційно-правові засади / О. Я. Лазор. – Л. : Ліга-Прес, 2003. – 542 с.
  5. Попов Л. А. Анализ временных рядов и прогнозирование : учебное пособие / Л. А. Попов ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Федерал. агентство по образованию, Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 2005. – 116 с.
  6. Сахаев В. Г. Економіка і організація охорони навколишнього середовища : Підручник для студ. вузів / В. Г. Сахаев, В. Я. Шевчук. – К. : Вища школа, 1995. – 272 с.
  7. Сахаев В. Г. Сталий розвиток і економіка природовідтворення / В. Г. Сахаев, В. Я. Шевчук. – К. : Геопринт, 2004. – 213 с.
  8. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект / За ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової. – Х. : ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. – 236 с.

ЗАНЯТТЯ № 3

ФОРМУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Мета: ознайомитись з методологією та методикою формулювання альтернативних стратегій розв'язання екологічної проблеми.

Завдання:

- 1) виявити ті особливості внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають на вибір стратегії розв'язання екологічної проблеми;
- 2) проаналізувати фактичний стан і очікувані зміни виявлених ключових чинників;
- 3) сформулювати альтернативні стратегії розв'язання екологічної проблеми залежно від сукупності визначених ключових чинників.

Теоретична підготовка

Планування є однією з основних загальноуправлінських функцій. Результатом цього виду діяльності є розробка так званої піраміди планування – ієрархічної системи з місії, стратегічних цілей, тактичних цілей і завдань.

Сукупність стратегічних цілей часто називають стратегією діяльності. Стратегія конкретизує місію в порівняно довгостроковій перспективі. Стратегію вкрай важко (та й непотрібно) описати в кількісному вигляді, через терміни досягнення конкретних значень того чи іншого планового показника; йдеться, натомість, про концептуальні пріоритетні напрямки діяльності, які при вдалому формулюванні якомога довше не втрачатимуть своєї актуальності.

Для вироблення стратегії зазвичай спочатку аналізують стан внутрішнього та зовнішнього середовищ керованої системи. Поширеним інструментом, який дозволяє зручно структурувати, формалізувати й оцінити внутрішнє та зовнішнє середовища, є SWOT-аналіз.

Першим кроком SWOT-аналізу є заповнення описової частини SWOT-матриці: комірок, у яких формалізуються всі ті чинники, які потенційно впливають на вибір стратегії діяльності керівної системи. Такі чинники традиційно об'єднують у чотири групи:

- 1) сильні сторони керованої системи (комірка S – strengths, сили).
- 2) слабкі сторони керованої системи (комірка W – weaknesses, слабкості).
- 3) очікувані позитивні зміни в зовнішньому по відношенню до керованої системи середовищі (комірка O – opportunities, можливості).
- 4) очікувані негативні зміни в зовнішньому по відношенню до керованої системи середовищі (комірка T – threats, загрози).

Перші дві групи чинників (сили та слабкості) описують реальний стан речей, спричинений внутрішніми особливостями об'єкта, що аналізується, а дві останні групи (можливості та загрози) характеризують потенційні зміни в зовнішньому по відношенню до об'єкта аналізу середовищі.

Оскільки SWOT-аналіз було створено для розробки стратегій діяльності підприємств в умовах ринку, в класичному менеджменті рекомендують виділяти сильні та слабкі сторони не самі по собі, а в порівнянні з аналогічними показниками інших, конкурентних організацій. Аналогічно, до можливостей радять відносити тільки ті зміни, які обіцяють даній організації більше, ніж конкурентам, а до загроз – ті, які можуть зашкодити їй більше, ніж конкурентам. У випадку розробки альтернативних стратегій розв'язання екологічної проблеми про конкуренцію, зрозуміло, не йдеться; відтак, при виділенні сильних і слабких сторін, можливостей і загроз слід керуватись іншими, неконкурентними міркуваннями. Наприклад, в якості сильних і слабких сторін вбачається прийнятним брати ті показники керованої системи, які характеризуються відповідно позитивною та негативною динамікою. Щодо можливостей і загроз, то до таких слід відносити чинники, здатні відповідно пом'якшити та загострити екологічну проблему.

На другому кроці, після заповнення описових комірок SWOT-матриці, формулюють власне альтернативні стратегії діяльності. Таких стратегій теж чотири, зокрема:

- 1) SO-стратегія, спрямована на подальше посилення сильних сторін за рахунок використання можливостей.
- 2) ST-стратегія, спрямована на усунення загроз шляхом використання сильних сторін.
- 3) WO-стратегія, спрямована на посилення поки що слабких сторін за рахунок використання можливостей.
- 4) WT-стратегія, спрямована на посилення поки що слабких сторін шляхом уникнення загроз.

Приклади таких стратегій записують на перетині відповідних стовпчика (S або W) та рядка (O або T).

Методичні рекомендації

1. Надайте стислу характеристику проблеми, що підлягає врегулюванню.
2. Проаналізуйте сильні та слабкі сторони керованої системи та заповніть нижченаведену таблицю (табл. 7).

Таблиця 7

Матриця чинників внутрішнього середовища

Група показників	Сильні сторони	Слабкі сторони
Показники причини (потужність викидів, кількість автомобілів, обсяг скидів, кількість утворених відходів тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...
Показники стану (концентрація речовин-забруднювачів, потужність експозиційної дози, питома смертність, чисельність популяцій тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...
Показники реагування (витрати на природоохоронні заходи, потужність очисних споруд, кількість стаціонарних постів моніторингу, наклад виданої еколого-просвітницької літератури тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...

3. Проаналізуйте можливості та загрози. В нижченаведену таблицю (табл. 8) впишіть ті потенційні зміни, які можуть позитивно та негативно вплинути на стан проблеми, що підлягає врегулюванню.

Таблиця 8

Матриця чинників зовнішнього середовища

Група чинників	Можливості	Загрози
Законодавча (зміни в міжнародних зобов'язаннях країни, національному та місцевому законодавстві тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...
Економічні (зміна темпів інфляції, податків, розподілу збору за забруднення між фондами різних рівнів тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...
Технологічні (зміна матеріалів і технологій виробництва, очищення,	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...

Група чинників	Можливості	Загрози
моніторингу та попередження забруднення тощо)	...	...
Соціальні (зміна суспільних традицій, споживчих уподобань, пріоритетів вибору тощо)	1. ...	1. ...
	2. ...	2. ...
	...	...

4. Дослідіть потенційні зміни на предмет їх вагомості й доцільності врахування. Для цього кожному зі сформульованих змін оцініть за двома критеріями: силою очікуваного впливу та ймовірністю її настання. результати впишіть у таблицю (табл. 9)

Таблиця 10

Матриця оцінки та відбору можливостей і загроз

Потенційні можливості	1. ...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			
		незначна			
	2. ...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			
		незначна			
	...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			
		незначна			
Потенційні загрози	1. ...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			
		незначна			
	2. ...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			
		незначна			
	...	Сила впливу	Імовірність настання		
		значна	висока	середня	низька
		середня			

		середня			
		незначна			

Виберіть значущі можливості та загрози – ті, які потрапляють у відмічені сірим кольором комірки таблиці.

5. Намалуйте порожню SWOT-матрицю, як показано нижче (табл. 11).

Таблиця 11

SWOT-матриця

Чинники зовнішнього середовища	Чинники внутрішнього середовища	
	Сильні сторони (S):	Слабкі сторони (W):
	1 ... 2 ... 3 ...	1 ... 2 ... 3 ...
Можливості (O): 1 ... 2 ... 3 ...	SO-стратегія: ...	WO-стратегія: ...
Загрози (T): 1 ... 2 ... 3 ...	ST-стратегія: ...	WT-стратегія: ...

6. Заповніть описову частину матриці (комірки S, W, O і T).
7. Сформулюйте чотири стратегії (SO, ST, WO і WT) і впишіть їх у комірки на перетині відповідних стовпчиків і рядків.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягають відмінності стратегічного планування від поточного?
2. В яких випадках доцільно обмежитись описовим SWOT-аналізом?
3. В які інші, відмінні від запропонованого, способи можна класифікувати чинники внутрішнього та зовнішнього середовища?

Рекомендована література

1. Виханский О. С. Менеджмент : Учебник для студентов вузов, обучающихся по эконом. направлениям и специальностям / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – М. : Экономистъ : Гардарики, 2003. – 527 с. – (disciplinae).
2. Екологічне управління : Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. [та ін.] – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
3. Залесский Л. Б. Экологический менеджмент : Учеб. пособие для студентов вузов / Л. Б. Залесский. – М. : Юнити, 2004. – 219, [1] с. – (Oikos).

4. Портал "SWOT-анализ" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.swot.ru>.

ЗАНЯТТЯ № 4

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Мета: ознайомитись з методологією та методикою експертного оцінювання для вибору оптимальної стратегії розв'язання екологічної проблеми.

Завдання:

- 1) отримати кількісні дані щодо пріоритетності кожної з чотирьох альтернативних стратегій для різних експертів;
- 2) провести елементарну статистичну обробку одержаних даних і зробити висновок про найбільш пріоритетну стратегію;
- 3) оцінити достовірність отриманих даних на основі оцінки перекриття довірчих інтервалів.

Теоретична підготовка

Для розв'язання слабоформалізованих задач із великою кількістю чинників, які впливають на розв'язок, і обмеженою інформацією про них часто використовують різні модифікації методу експертних оцінок. Цей метод ґрунтується на отриманні умовно кількісної (бальної) інформації від експертів у досліджуваній галузі та її подальшій обробці з метою зменшення суб'єктивності та одержання максимально достовірного результату.

Для зменшення суб'єктивності оцінок експертів вдаються до різних прийомів: визначення найбільш типових відповідей, попарного порівняння (перехід від кількісних оцінок до умовних уподобань) тощо. Часто використовують подвійне обчислення середніх: спочатку для того, щоб визначити умовно "еталонні" відповіді, а потім для того, щоб скоригувати раніше отримані величини з урахуванням даних про "компетентність" кожного з експертів, про яку судять за ступенем відхилення його відповідей від "еталонних".

Експерти, що беруть участь в оцінюванні, представляють не всю генеральну сукупність, а тільки вибірку з неї. Відтак, є сенс обчислювати не тільки середні вибіркові значення пріоритетності кожної зі стратегій, а й межі, в яких можуть знаходитись генеральні середні. У випадку, коли для двох перших за пріоритетністю стратегій межі знаходження генеральних середніх перетинаються, зробити однозначний висновок неможливо й слід скористатись іншими критеріями. Зазвичай, такими критеріями є вибіркові медіана та мода.

Методичні рекомендації

1. Самостійно, незалежно від інших членів Вашої групи оцініть пріоритетність кожної з чотирьох альтернативних стратегій, що їх було сформульовано в

попередній роботи (SO, ST, WO і WT), за 10-бальною. Найбільш пріоритетна, на Вашу думку, стратегія має отримати найвищу оцінку порівняно з усіма іншими альтернативами, найменш пріоритетна – найнижчу. Рівнопріоритетні з точки зору експерта стратегії мають отримати від нього однакові оцінки.

- Обміняйтесь аналогічними даними з іншими членами Вашої групи. Поставлені всіма членами групи оцінки представте у вигляді матриці відповідей $Z = \{z_{ij}\}$ з 4 рядками та N стовпчиками, де N – кількість експертів (членів групи). Кожен елемент z_{ij} такої матриці характеризуватиме пріоритетність i -ої альтернативи з точки зору j -ого експерта (табл. 12).

Таблиця 12

Матриця відповідей

Стратегія	Експерт			
	1	2	...	N
SO	z_{11}	z_{12}	...	z_{1N}
ST	z_{21}	z_{22}	...	z_{2N}
WO	z_{31}	z_{32}	...	z_{3N}
WT	z_{41}	z_{42}	...	z_{4N}

- Доповніть матрицю відповідей такими додатковими рядками та стовпчиками:
  - рядком "Абсолютне відхилення відповідей" (АВВ);
  - рядком "Ранг" (Р);
  - стовпчиком "Середня пріоритетність" (СП);
  - стовпчиком "Середньозважена пріоритетність" (СЗП);
  - стовпчиком "Стандартне відхилення пріоритетності" (СВП);
  - стовпчиком "Довірчий інтервал пріоритетності" (ДІП) (табл. 13).

Таблиця 13

Розширена матриця відповідей

Стратегія	Експерт				СП	СЗП	СВП	ДІП
	1	2	...	N				
SO	z_{11}	z_{12}	...	z_{1N}	$\bar{z}_1$	$\bar{z}_1^*$	s_1	Δz_1
ST	z_{21}	z_{22}	...	z_{2N}	$\bar{z}_2$	$\bar{z}_2^*$	s_2	Δz_2
WO	z_{31}	z_{32}	...	z_{3N}	$\bar{z}_3$	$\bar{z}_3^*$	s_3	Δz_3

Стратегія	Експерт				СП	СЗП	СВП	ДП
	1	2	...	N				
WT	z_{41}	z_{42}	...	z_{4N}	$\bar{z}_4$	$\bar{z}_4^*$	s_4	Δz_4
ABV	$\bar{\delta}_1$	$\bar{\delta}_2$	...	$\bar{\delta}_N$				
P	ρ_1	ρ_2	...	ρ_N				

4. Для кожної з альтернативних стратегій обчислити середні значення пріоритетності за формулою:

$$\bar{z}_i = \frac{\sum_{j=1}^N z_{ij}}{N}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Середня пріоритетність".

5. Для кожного з експертів обчислити абсолютні відхилення відповідей за формулою:

$$\bar{\delta}_j = \sum_{i=1}^4 |z_{ij} - \bar{z}_i|.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Абсолютне відхилення відповідей".

6. Кожному з експертів присвойте ранг залежно від величини абсолютного відхилення його відповідей: максимальний ранг, рівний N , поставте експерту з найменшим відхиленням, а мінімальний ранг, рівний 1, – експертові з найбільшим відхиленням. Якщо значення абсолютних відхилень у двох або більше експертів є рівними, їх ранги обчислити як середні між рангами, вирахованими за вищенаведеним принципом. Перевірте себе: якщо Ви присвоїли ранги правильно, їх сума дорівнюватиме

$$\sum_{j=1}^N \rho_j = N \frac{(N+1)}{2}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Ранг".

7. Для кожної з альтернативних стратегій обчислити середньозважену пріоритетність за формулою:

$$\bar{z}_i^* = \frac{2 \sum_{j=1}^N z_{ij} \cdot \rho_j}{N(N+1)}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Середньозважена пріоритетність".

8. Для кожної з альтернативних стратегій обчислити середньозважені стандартні відхилення пріоритетності за формулою:

$$s_i = \sqrt{\frac{2 \sum_{j=1}^N (z_{ij} - \bar{z}_i)^2 \cdot \rho_j}{N(N+1) - 2}}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Стандартне відхилення пріоритетності".

9. Для кожної з альтернативних стратегій обчисліть довірчий інтервал за формулою:

$$\Delta z_i = \frac{\sqrt{2} t_{\alpha, f} \cdot s_i}{\sqrt{N(N+1)}}$$

У цій формулі $t_{\alpha, f}$ – це коефіцієнт Стьюдента для ймовірності α та кількості ступенів свободи f .

Кількість ступенів свободи обчислюється в такий спосіб:

$$f = \frac{N(N+1)}{2} - 1.$$

Значення коефіцієнта наведено в табл. 5.

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Довірчий інтервал пріоритетності".

10. Подивіться, чи не перекриваються межі довірчих інтервалів для найбільш пріоритетної стратегії та стратегії, що посіла друге місце, тобто погляньте, чи перекриваються інтервали $(\bar{z}_1^* - \Delta z_1; \bar{z}_1^* + \Delta z_1)$ двох перших за пріоритетністю стратегій. Зробіть висновки щодо достовірності зробленого Вами вибору.
11. У випадку, коли межі знаходження вибірових середніх перетинаються, перевірте, чи різняться медіани та моди пріоритетності стратегій. Медіана вибірки – це така оцінка, яка є меншою за одну половину всіх оцінок і більшою за іншу. Аби її визначити, вишикуйте всі оцінки, поставлені експертами, в ряд – від меншої до більшої, і візьміть середню за місцезнаходженням у цьому ряду оцінку. Якщо кількість оцінок є парною, медіаною вважаєте напівсуму двох середніх за місцезнаходженням у ряду оцінок. Мода – це оцінка, яка зустрічається серед відповідей найчастіше. Аби її визначити, порахуйте частоту кожної з оцінок, поставлених експертами тій чи іншій стратегії, і візьміть оцінку з найвищою частотою. Мод може бути декілька.
12. Порівняйте отримані результати з результатами, отриманими на основі обчислення середньозважених пріоритетностей стратегій і зробіть відповідні висновки.

Запитання для самоконтролю

1. У яких випадках доцільно звертатись до методу експертних оцінок?
2. Які недоліки має розглянутий у роботі спосіб визначення "компетентності" експертів? Які альтернативи йому можна запропонувати?
3. Як визначити найбільш пріоритетну стратегію у випадку, коли межі довірчих інтервалів пріоритетності для двох перших за пріоритетністю стратегій перекриваються?

Рекомендована література

1. Бешелев С. Д. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Статистика, 1980. – 263 с. – (Мат. статистика для экономистов).
2. Виханский О. С. Менеджмент : Учебник для студентов вузов, обучающихся по эконом. направлениям и специальностям / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – М. : Экономистъ : Гардарики, 2003. – 527 с. – (disciplinae).
3. Екологічне управління : Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. [та ін.] – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
4. Панкова Л. А. Организация экспертизы п анализ экспертной информации / Л. А. Панкова, А. М. Петровский, М. В. Шнейдерман ; отв. ред. В. Н. Бурков. – М. : Наука, 1984. – 120 с.

ЗАНЯТТЯ № 5

ПОБУДОВА ДЕРЕВА ЦІЛЕЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ

Мета: ознайомитись з методологією та методикою побудови цільової та організаційної структур екологічної програми.

Завдання:

- 1) побудувати дерево цілей для обраної стратегії розв'язання екологічної проблеми;
- 2) обґрунтувати організаційну структуру керівної системи, адекватну цільовій структурі запланованої екологічної програми.

Теоретична підготовка

Цілепокладання є одним із найбільш складних і відповідальних етапів планування. Як вже зазначалось, результатом виконання цієї управлінської функції має бути піраміда планування, представлена або в текстовій (у вигляді багаторівневого списку) або в графічній (у вигляді так званого дерева цілей) формі. Графічне – у вигляді дерева цілей – представлення піраміди планування є зручним, коли немає необхідності подавати поряд із самими цілями іншу,

додаткову інформацію (нормативно-правові підстави, відповідальних за виконання осіб тощо).

Основними рівнями дерева цілей є місія, стратегічні цілі, тактичні цілі та завдання. Кожен наступний рівень є конкретизацією попереднього.

Екологічна місія відображає найбільш узагальнені концептуальні засади здійснюваної діяльності та відповідає на питання: "Заради кого та чого реалізовуватиметься програма?". Слід пам'ятати, що екологічне цілепокладання є невід'ємною складовою планування сталого розвитку, а, відтак, екологічна місія має узгоджуватись із соціальною та економічною місіями – в протилежному випадку все дерево екологічних цілей має великі шанси лишитися на папері. Прикладами екологічних місій можуть бути:

- забезпечення екологічної справедливості;
- додержання екологічної доцільності;
- економічна ефективність екологічної діяльності;
- екологічне лідерство тощо.

Екологічні цілі описують основні напрями програмної діяльності з досягнення місії. Ознаками цілей є:

- їх узгодженість із місією та взаємопов'язаність між собою;
- конкретність;
- зрозумілість для всіх суб'єктів управлінського процесу;
- вимірюваність;
- досяжність (підкріплення ресурсами) тощо.

Екологічні цілі в жодному разі не можна замінити (свідомо чи несвідомо) екологічними бажаннями – напрямками діяльності, які неможливо або в принципі виконати, або оцінити ступінь виконання.

Ступінь досягнення цілей кількісно оцінюють в тих випадках, коли це вбачається практично можливим. Зазвичай стратегічні цілі формулюють без зазначення кількісних показників і строків їх досягнення, а на рівні тактичних цілей очікувані результати подають досить докладно.

Екологічні завдання конкретизують екологічні цілі на певних етапах їх реалізації, тому їх формулюють якомога точніше – із зазначенням максимально точної, кількісної інформації.

Відповідно до впорядкованих у той чи інший спосіб екологічних завдань впорядковують і повноваження відповідальних за їх виконання осіб чи організацій, створюючи організаційну структуру програми. Організаційна структура не обов'язково повинна точно відтворювати дерево цілей. Нетривіальність процесу розробки організаційної структури полягає в тому, що вона має задовольняти дві вимоги, які нерідко суперечать одна одній:

- забезпечувати якомога чітку ієрархію – аби уникнути ситуацій, коли в тієї чи іншої структурної одиниці існують декілька начальників;
- забезпечити якомога раціональний розподіл повноваження між окремими виконавцями – аби уникнути дублювання функціональних обов'язків.

Крайніми, граничними варіантами є лінійна та функціональна організаційні структури, орієнтовані відповідно на першу та другу вимогу. Реальні організаційні структури поєднують ознаки як лінійної, так і функціональної структур: поряд із однозначно підпорядкованими виконавцями можуть існувати виконавці, підпорядковані не тільки очільнику організації, а й керівнику відповідного функціонального підрозділу вищої за рівнем ієрархії організації. Наприклад, керівники відділів природних ресурсів Державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях підпорядковуються, з одного боку, начальникам своїх управлінь, а, іншого, – голові департаменту природних ресурсів Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

Методичні рекомендації

1. Розділіть аркуш паперу на дві половини: на одній Ви будуватимете дерево цілей, а на другій – організаційну структуру.
2. На першому рівні дерева цілей сформулюйте місію розробленої програми.
3. Побудуйте дерево цілей для стратегії, обраної Вами чи Вашою групою в попередній роботі. З огляду на навчальний характер роботи не намагайтесь конкретизувати кожен рівень багатьма підрівнями: цілком прийнятним є дерево цілей, яке міститиме 2-3 стратегічні цілі, 4-9 тактичних цілей і 8-27 завдань. Будуючи дерево, намагайтесь раціонально його розмістити, аби назви цілей не перетинались і не заважали загальному сприйняттю.
4. Розробіть і побудуйте поруч організаційну структуру програми (аналогічно, у вигляді дерева), яка б якомога краще забезпечувала виконання поставлених цілей. Критерієм обрання організаційної структури може бути, наприклад, наявність схожих задач у межах різних тактичних цілей: в цьому випадку доцільно передбачити спеціалізовані функціональні підрозділи. Визнайте, до якого типу: лінійної чи функціональної, – є ближчою розроблена Вами організаційна структура.
5. Порівняйте розроблені Вами дерево цілей та організаційну структуру. Поясніть, чим зумовлена невідповідність між ними.

Запитання для самоконтролю

1. Про що може свідчити часта зміна стратегічних цілей?
2. Який сенс має донесення до відома кожного з учасників управлінського процесу не тільки задач, які той безпосередньо має виконувати, а й місії та стратегічних цілей всієї діяльності?
3. Які переваги та недоліки мають лінійна та функціональна організаційні структури? У яких випадках вони є доречними в "чистому" вигляді?

Рекомендована література

1. Виханский О. С. Менеджмент : Учебник для студентов вузов, обучающихся по эконом. направлениям и специальностям / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – М. : Экономистъ : Гардарики, 2003. – 527 с. – (disciplinae).
2. Екологічне управління : Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. [та ін.] – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
3. Залесский Л. Б. Экологический менеджмент : Учеб. пособие для студентов вузов / Л. Б. Залесский. – М. : Юнити, 2004. – 219, [1] с. – (Oikos).

ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ А

---

1. Розкрийте сутність поняття "екологічна діяльність", покажіть його співвідношення з суміжними поняттями: природоохоронною діяльністю, охороною навколишнього природного середовища.
2. Розкрийте сутність поняття "екологічне управління", покажіть його співвідношення з суміжними поняттями: управлінням природокористуванням, управлінням природоохоронною діяльністю, управлінням у галузі охорони навколишнього природного середовища, екологічним менеджментом.
3. Доведіть або спростуйте доцільність закріпленого в чинному законодавстві розуміння екологічного управління як суто виконавчо-розпорядчої діяльності.
4. Доведіть або спростуйте доцільність закріпленого в чинному законодавстві розмежування екологічного управління та екологічного законотворення.
5. Розкрийте роль і місце екологічного управління в системі всезагального управління якістю (Total Quality Management) та соціально-адекватного управління.
6. Розкрийте роль і місце екологічного управління в системі інструментів реалізації принципів сталого розвитку.
7. Розкрийте специфіку екологічного управління, пов'язану з соціально-природничо-технічним характером керованих систем, методологією прийняття рішень, соціальним контекстом діяльності.
8. Охарактеризуйте основні загальні та спеціальні еколоґо-управлінські функції, розкрийте відмінності між ними.
9. Охарактеризуйте місце екологічного планування та екологічного програмування в системі спеціальних еколоґо-управлінських функцій.
10. Охарактеризуйте основні етапи прийняття еколоґо-управлінських рішень.

МОДУЛЬ В
ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ЕКОЛОГО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ
на матеріалі розробки проекту екологічної програми

ЗАНЯТТЯ № 6
ФОРМУВАННЯ ВИХІДНОГО ПЕРЕЛІКУ ПРИРОДООХОРОННИХ
ЗАХОДІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ

Мета: ознайомитись з процедурою збирання інформації про природоохоронні заходи, що плануються, та порядком її підготовки.

Завдання:

- 1) ознайомитись із нормативно-правовою базою, що регламентує фінансування природоохоронних заходів;
- 2) підготувати запит на фінансування природоохоронних заходів із обласного фонду охорони навколишнього природного середовища;
- 3) скласти екологічний висновок на підготовлений запит.

Теоретична підготовка

Основним джерелом фінансування природоохоронних заходів є фонди охорони навколишнього природного середовища різних рівнів: державний, обласний і місцеві. Ці фонди є спеціальними фондами в межах бюджетів відповідних рівнів; їх наповнення здійснюється за рахунок сплачуваного підприємствами збору за забруднення, а витрачаються накопичені у фондах кошти виключно на фінансування природоохоронних заходів.

Аби той чи інший захід міг претендувати на фінансування з фондів охорони навколишнього природного середовища, він в обов'язковому порядку повинен міститись у "Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів", затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147.

Правовий статус Державного фонду охорони навколишнього природного середовища закріплено в "Положенні про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища", затвердженому Постановою кабінету Міністрів України від 07.05.1998 р. № 634 (останні зміни – від 07.04.2006 р.), а Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища – в "Положенні про Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища", затвердженому Рішенням Луганської обласної ради від 28.02.2007 р. № 9/17.

Технічні питання розподілу коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища регламентує "Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища", затверджений Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.05.2002 р. № 189, а Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища – "Порядок планування

та фінансування природоохоронних заходів з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища", затверджений Розпорядженням Луганської обласної державної адміністрації від 12.02.2003 р. № 61).

Методичні рекомендації

1. Ознайомтесь із нормативно-правовими актами, що визначають статус Державного і Обласного фондів охорони навколишнього природного середовища, а також регламентують процедури розподілу коштів з них (див. Додатки).
2. З'ясуйте, чим відрізняються між собою норми, закріплені в документах аналогічного змісту, проте різного рівня (національного та регіонального), та заповніть таблицю (табл. 14).

Таблиця 14

Відмінності між нормами, закріпленими в документах аналогічного змісту, проте різного рівня

Відмінні норми	Положення про	
	Державний фонд охорони навколишнього природного середовища	Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища
1. ...		
2. ...		
3. ...		
...		
Відмінні норми	Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з	
	Державного фонду охорони навколишнього природного середовища	Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища
1. ...		
2. ...		
3. ...		
...		

3. Зіставте "Положення про Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища" та "Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища" на предмет наявності суперечливих норм – правових колізій. Внесіть знайдені протиріччя в таблицю (табл. 15). Запропонуйте можливі шляхи подолання виявлених суперечностей.

Таблиця 15

Суперечності між нормами документів, що визначають правовий статус Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища та регламентують процедуру розподілу коштів з нього

Суперечлива норма	Положення про Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища	Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища
1. ...		
2. ...		
3. ...		
...		

4. Ознайомтесь із "Переліком природоохоронних заходів, що належать до природоохоронних заходів" (див. Додатки). Виробіть навички визначення приналежності заходів, які претендують на статус природоохоронних, до даного документу, для чого заповніть нижченаведену таблицю (табл. 16). Зверніть увагу на заходи, які підпадають одразу під декілька пунктів Переліку.

Таблиця 16

Приналежність деяких заходів до природоохоронних видів діяльності

№ з/п	Захід	Пункт Переліку
1	Будівництво полігону ТПВ с. Н. Вільхова	
2	Виготовлення проектно-кошторисної документації на проведення робіт із захисту земель м. Сватове від підтоплення	
3	Встановлення меж та винесення в натуру геологічної пам'ятки природи місцевого значення "Мар'їн стрімчак"	
4	Еколого-гідрогеологічне обстеження ділянок підтоплення в житлових будинках м. Лутугина та СШ № 2 сел. Успенки	
5	Завершення проектних робіт з будівництва сховища для непридатних та заборонених до використання пестицидів	
6	Закінчення будівництва складу фенолу та формаліну на ЗАТ "Об'єднання Склопластик"	
7	Заміна сепаратору загальноцехової свічі в цеху № 3 ЗАТ "Сєверодонецьке об'єднання "Азот" для очищення газопилового потоку	
8	Збереження заповідного урочища Біляєвське шляхом підкачки води в озеро Біляєвське	

9	Комплекс кисневих блоків КААр-60 № 7, 8. Розширення та модернізація оборотного циклу водопостачання з будівництвом об'єктів на ВАТ "АМК"	
10	Ліквідація негативних наслідків техногенного впливу на лісові насадження з рекультивацією порушених земель на території колишньої бази ВРП у м. Попасній	
11	Ліквідація ставків-відстойників шахти "Пролетарська" ДП "ОД "Луганськвуглереструктуризація"	
12	Моніторинг підземних вод у зоні впливу накопичувачів ВАТ "Лисичанська сода"	
13	Обладнання полігону ТПВ м. Луганська свердловинами та устаткуванням для видобутку та утилізації біогазу	
14	Придбання машин для складування ТПВ (екскаватор на базі трактора ЮМЗ-6)	
15	Проведення аспірації складських приміщень №№ 9, 10, 11 ЗАТ "Троїцьке АГРО" для очищення газопилового потоку	
16	Проведення дня відкритих дверей "Професія – еколог" для випускників загальноосвітніх шкіл	
17	Проведення заходів із захисту від підтоплення та затоплення вулиць Підгірна та Кірова в смт. Марківці	
18	Проведення заходів щодо відновлення й підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану р. Лозова.	
19	Проведення інвентаризації зелених насаджень, дослідницькі роботи з визначення та висаджування зелених насаджень у м. Красному Луці, міських і селищних радах	
20	Проведення очистки водозбірників лівої гілки (365 м, 490 м, 580 м) шахти ім. XIX з'їзду КППС	
21	Проведення першочергових робіт із захисту від підтоплення та затоплення території смт. Біловодська	
22	Проведення радіологічного контролю на об'єктах, що використовують джерела іонізуючого випромінювання шахти ім. Мельникова ДП "Лисичанськвугілля"	
23	Проведення робіт з інвентаризації джерел забруднення навколишнього природного середовища на підприємствах м. Лисичанська.	
24	Радіаційно-екологічні дослідження впливу на навколишнє природне середовище наслідків радіаційної аварії, що сталася у м. Рубіжному в 1993 р.	
25	Радіологічний контроль, авторський нагляд на шахті "Луганська" ДП "ОД "Луганськвуглереструктуризація"	
26	Реконструкція водоочисних споруд ЗАТ "СВФ "Агротон"	

27	Реконструкція напірного каналізаційного колектору у м. Антрациті	
28	Реконструкція сховища денітрованої кислоти на РКХЗ "Зоря"	
29	Розробка проектів організації та винесення в натуру ділянок РЛП "Зелене намисто Донбасу"	
30	Розробка проекту та капремонт відповідного каналу Лутугинського водосховища	

1. Самостійно, незалежно від інших членів Вашої групи підготуйте запит на фінансування природоохоронного заходу з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища відповідно до нижченаведеної форми. Запит має представляти захід, географічно прив'язаний до того регіону, який представляє Ваша група.

Додаток
до Положення про обласний фонд
охорони навколишнього природного середовища

ЗАПИТ

на фінансування природоохоронних заходів із обласного фонду охорони навколишнього природного середовища

1. Назва проекту _____

2. Повна назва і адреса подавача _____

Телефон, факс _____

3. Відомості про підприємство (установу, організацію), на об'єктах якого буде здійснюватись природоохоронний захід (заповнюється, якщо вони не є подавачами запиту)

Повна назва _____

Адреса _____

Телефон, факс _____

Форма власності (державна, приватна, інша) _____

4 Якщо є платником збору за забруднення довкілля, то яка сума визначена до сплати і сплачена за два попередні роки:

визначена до сплати у _____ році _____, фактично сплачена _____

визначена до сплати у _____ році _____, фактично сплачена _____

Надходження від накладання штрафів та компенсації шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства за два попередні роки

у _____ році _____

у _____ році _____

5. Характеристика проекту:

5.1. Підстава для виконання проекту _____

5.2. Мета _____

5.3. Головні завдання (короткий зміст проекту) _____

5.4. Обґрунтування конкретної екологічної проблеми, яка буде повністю або частково розв'язана _____

6. Природоохоронний ефект, пов'язаний зі зменшенням обсягів забруднення або запобіганням забрудненню _____

7. Ступінь зв'язку з іншими природоохоронними заходами (на рівні підприємства, міста, області) _____

8. Фінансування проекту:

загальна вартість _____

термін реалізації (вказати дати початку та закінчення проекту або його тривалість) _____

фінансування з обласного фонду, усього _____,

у т. ч. у наступному році _____, у т. ч. капітальні видатки _____

інші джерела фінансування (вказати обсяги фінансування), усього _____,

у т. ч. у наступному році _____

вид фінансової допомоги з обласного фонду:

позичка (безпроцентна), вказати термін повернення _____

грант (безповоротна грошова допомога) _____

9. Термін реалізації проекту (вказати дати початку та закінчення проекту або його тривалість) _____

МП

Керівник

Головний бухгалтер

До запиту додаються:

- кошторис витрат, які будуть фінансуватися з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (зарплата, нарахування, матеріали, обладнання тощо);
- графік реалізації проекту;
- екологічна експертиза;
- погодження місцевої екологічної інспекції.

2. Обміняйтеся готовими запитами з іншими членами Вашої групи. Самостійно підготуйте екологічний висновок на запит, розроблений Вашим колегою.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає небезпека правових колізій у сфері фінансування природоохоронних заходів?
2. Чи може бути включеним до екологічної програми захід, який не належить до природоохоронних видів діяльності?
3. Чи достатньо інформації, що наводиться в запиті, для вироблення обґрунтованого рішення щодо фінансування запланованого заходу?

Рекомендована література

1. Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності / М-во екології та природних ресурсів України ; Програма Розвитку ООН в Україні ; Міжнародний фонд Дніпра ; В. Я. Шевчук (уклад.). – К. : Геопринт, 2000. – 411 с.
2. Екологічне управління : Підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О. [та ін.] – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
3. Зуєв В. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення / В. Зуєв // Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / О. Білобран (підгот.), В. Котляренко (підгот.). – К. : ВЕГО "МАМА-86", 2003. – С. 51-91.
4. Хлобистов Є. Фінансові механізми управління охороною довкілля та природокористуванням в Україні / Є. Хлобистов // Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / О. Білобран (підгот.), В. Котляренко (підгот.). – К. : ВЕГО "МАМА-86", 2003. – С. 115-131.
5. Шмандій В. М. Управління природоохоронною діяльністю / В. М. Шмандій, І. О. Солошич. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 296 с.

ЗАНЯТТЯ № 7-8

ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ КОШТІВ МІЖ НАПРЯМАМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ

Мета: ознайомитись з методологією та методикою визначення оптимального розподілу коштів між напрямками екологічної програми.

Завдання:

- 1) ознайомитись із нормативно-правовою базою, яка регламентує структурування екологічних програм і розподіл коштів між їх напрямками;

- 2) провести узагальнену оцінку регіонів, які фінансуватимуться в межах екологічної програми;
- 3) визначити оптимальний розподіл коштів між регіонами.

Теоретична підготовка

Екологічні програми зазвичай структурують, виділяючи в них декілька напрямів. У програмах комплексного характеру напрями можуть бути виділені за компонентами довкілля; класичним є виділення напрямів згідно з рубрикацією "Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів" або "Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки", затверджених Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188-98 ВР.

Природним і найпростішим критерієм структурування екологічних програм є географічний.

Розподіл коштів між окремим напрямами чинним природоохоронним законодавством не регламентується. Поширена практика переважного фінансування природоохоронних заходів якогось одного напрямку призводить до того, що запитів на фінансування інших напрямів подається дедалі менше, що ще більше загострює нерівномірність грошової здійснюваної підтримки.

Перспективним вбачається вироблення формальної, максимально чіткої й автоматизованої процедури визначення оптимального розподілу коштів між напрямами екологічної програми. Якщо напрямами програми є регіони, необхідно обчислення для кожного з них певний інтегральний показник, який би узагальнено характеризувати гостроту проблеми, та виробити принцип розподілу коштів з урахуванням одержаних кількісних співвідношень.

Вихідною інформацією для такого розрахунку є дані екологічної статистичної звітності. Задля уможливлення зіставлення показників, вимірюваних у різних одиницях і шкалах різної розмірності, всі дані попередньо стандартизують – коригують з урахуванням їх середніх значень і стандартних відхилень. Одержані в такий спосіб безрозмірні величини стають порівнюваними та придатними для вироблення на їх основі інтегральних характеристик. Одним із можливих способів одержання останніх є обчислення "відстані" кожного з оцінюваних регіонів від ідеального, еталонного – зі значеннями окремих складових, що дорівнюють найкращим серед наявних значенням відповідних показників.

Методологічну складність даного підходу становить перехід від узагальненої оцінки кожного з регіонів до часток їх фінансування. При цьому потрібно визначитись, наскільки ідеальний, еталонний регіон буде визнаним таким, що вимагає підтримки. Якщо розглядати його як взагалі безпроблемний, його можна не фінансувати, а всі наявні кошти розподілити між регіонами пропорційно їх віддаленості від нього – аби максимально наблизити їх до "взірця". Навпаки, якщо навіть регіон із найкращими значеннями показників

розцінювати як глибоко проблемний, відмінності між ним та іншими можуть виявитись несуттєвими, й усі регіони можуть претендувати на практично однакову підтримку.

Методичні рекомендації

1. Ознайомтесь з наявною статистичною звітністю щодо екологічної проблеми, врегулюванню якої присвячена програма, в регіоні, який представляє Ваша група. Обміняйтесь аналогічною інформацією з іншими групами й представте знайдені дані у вигляді таблиці $D = \{d_{ij}\}$ розміром $N \times M$, кожний елемент d_{ij} якої відображає фактичне значення j -го з M показника в i -ому з N регіонів, між якими розподілятимуться кошти (табл. 17). З огляду на навчальний характер задачі достатніми будуть 6-8 показників і 3-4 регіони.

Таблиця 17

Матриця вихідних даних

Регіон	Показник			
	1	2	...	M
1	d_{11}	d_{12}	...	d_{1M}
2	d_{21}	d_{22}	...	d_{2M}
...	...	...	...	...
N	d_{N1}	d_{N2}	...	d_{NM}

2. Проведіть якісний аналіз вихідних даних. Виходячи суто з логічних міркувань, зробіть висновок, наскільки група обраних показників може претендувати на таку, що повною мірою відобразатиме стан проблеми, що підлягає врегулюванню; чи не дублюють обрані показники один одного; чи не несуть вони зайвої інформації тощо.
3. Проведіть найпростіший кількісний аналіз вихідних даних. Доповніть вихідну таблицю рядком "Середнє значення показника" (СЗП) (табл. 18).

Таблиця 18

Розширена матриця вихідних даних

Регіон	Показник			
	1	2	...	M
1	d_{11}	d_{12}	...	d_{1M}
2	d_{21}	d_{22}	...	d_{2M}
...	...	...	...	...

Регіон	Показник			
	1	2	...	M
N	d_{N1}	d_{N2}	...	d_{NM}
СЗП	$\bar{d}_1$	$\bar{d}_2$	...	$\bar{d}_M$

4. Для кожного з показників обчисліть середні за регіонами значення за формулою:

$$\bar{d}_j = \frac{\sum_{i=1}^N d_{ij}}{N}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Середнє значення показника"

5. На основі фактичних та середніх значень показників оцінювання, побудуйте квадратна матриця коефіцієнтів лінійної кореляції $R = \{r_{ij}\}$ розміром $M \times M$, кожен елемент r_{ij} якої характеризуватиме силу зв'язку між i -им та j -им показниками (табл. 19):

Таблиця 19

Матриця кореляційних зв'язків між показниками

Показник	Показник			
	1	2	...	M
1	1	r_{12}	...	r_{1M}
2	-	1	...	r_{2M}
...	-	-	1	...
M	-	-	-	1

6. Коефіцієнти лінійної кореляції розрахуйте за формулою:

$$r_{ij} = \frac{\sum_{k=1}^N (d_{ki} - \bar{d}_i)(d_{kj} - \bar{d}_j)}{\sqrt{\sum_{k=1}^N (d_{ki} - \bar{d}_i)^2 \cdot \sum_{k=1}^N (d_{kj} - \bar{d}_j)^2}}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки таблиці.

Показники, між якими виявлено відносно сильний кореляційний зв'язок ($|r_{ij}| \geq 0,7$), потрібно додатково дослідити на предмет доцільності їх одночасного включення до вибірки показників оцінювання.

Порівняйте висновки якісного та кількісного аналізів вихідних даних.

7. Скоригуйте матрицю вихідних даних, залишивши в ній тільки ті L з початкових M показників, які є незалежними й не дублюють один одного (табл. 20).

Таблиця 20

Скоригована матриця вихідних даних

Регіон	Показник			
	1	2	...	L
1	d_{11}	d_{12}	...	d_{1L}
2	d_{21}	d_{22}	...	d_{2L}
...	...	...	...	...
N	d_{N1}	d_{N2}	...	d_{NL}

8. Доповніть скориговану матрицю вихідних даних такими додатковими рядками та стовпчиками:

- 1) рядком "Середнє значення показника" (СЗП);
- 2) рядком "Стандартне відхилення показника" (СВП);
- 3) рядком "Тип показника" (ТП);
- 4) рядком "Найкраще значення показника" (НЗП);
- 5) рядком "Вага показника" (ВП);
- 6) L стовпчиками "Стандартизоване значення показника..." (СтЗП);
- 7) стовпчиком "Узагальнена оцінка регіону" (УОР);
- 8) стовпчиком "Частка фінансування регіону" (ЧФР) (табл. 21).

Таблиця 21

Розширена скоригована матриця вихідних даних (метод суми місць)

Регіон	значення показника				СтЗП				УОР	ЧФР
	1	2	...	L	1	2	...	L		
1	d_{11}	d_{12}	...	d_{1L}	q_{11}	q_{12}	...	q_{1L}	g_1	β_1
2	d_{21}	d_{22}	...	d_{2L}	q_{21}	q_{22}	...	q_{2L}	g_2	β_2
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
N	d_{N1}	d_{N2}	...	d_{NL}	q_{N1}	q_{N2}	...	q_{NL}	g_N	β_N
СЗП	$\bar{d}_1$	$\bar{d}_2$	...	$\bar{d}_M$						

Регіон	значення показника				СтЗП				УОР	ЧФР
	1	2	...	L	1	2	...	L		
СВП	s_1	s_2	...	s_L						
ТП					p_1	p_2	...	p_L		
НЗП					q_1^*	q_2^*	...	q_L^*		
ВП					k_1	k_2	...	k_L		
Разом									G	1

9. Для кожного з показників обчисліть середні за регіонами значення за формулою:

$$\bar{d}_j = \frac{\sum_{i=1}^N d_{ij}}{N}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Середнє значення показника".

10. Для кожного з показників обчисліть стандартні вибіркові відхилення за формулою:

$$s_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (d_{ij} - \bar{d}_j)^2}{N - 1}}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Стандартне відхилення показника".

11. Перейдіть від абсолютних значень показників до стандартизованих, скоригувавши вихідні дані з урахуванням середніх значень і стандартних відхилень:

$$q_{ij} = \frac{d_{ij} - \bar{d}_j}{s_j}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчиків "Стандартизоване значення показника...".

12. Для кожного з показників визначте його тип: загострювальний чи пом'якшувальний. Вищі значення показників першого типу свідчать про гірший, а другого – про кращий стан довкілля. Прикладами загострювальних показників є кількість викидів речовини-забруднювачів, питома смертність, кількість занесених до Червоної книги видів, а прикладом пом'якшувальних – потужність очисних споруд, питома народжуваність, чисельність

популяції рідкісних видів. Якщо i -ий показник є загострювальним, то $p_i = 1$; в протилежному випадку $p_i = -1$.

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Тип показника".

13. Для кожного з показників визначте його найкраще (серед наявних) значення. Для загострювальних показників таким буде мінімальне, а для пом'якшувальних – максимальне значення:

$$q_j^* = \begin{cases} \min_{i=1}^N q_{ij}, w_j = 1 \\ \max_{i=1}^N q_{ij}, w_j = -1 \end{cases}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Найкраще значення показника".

14. Для кожного з показників обчисліть його вагу в загальній, інтегральній характеристиці, для чого скористайтесь уже знайомим Вам методом експертних оцінок (див. рекомендації до заняття № 6).

Впишіть отримані результати у відповідні комірки рядка "Вага показника".

15. Узагальнену оцінку кожного з регіонів обчисліть за формулою:

$$g_i = \sqrt{\sum_{j=1}^L k_j^2 \cdot (d_{ij} - d_j^*)^2}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Узагальнена оцінка регіону".

16. Обчисліть суму узагальнених оцінок усіх регіонів, яка буде нормувальним чинником при розподілі коштів:

$$G = \sum_{i=1}^N g_i.$$

Впишіть отримані результати у комірку "Разом" стовпчика "Узагальнена оцінка регіону".

17. Визначте, яку частку наявних коштів необхідно спрямувати на всі без винятку регіону, а яку розподіляти пропорційно до гостроти наявних у них проблем. Обґрунтуйте вибір параметра λ , який показує доцільність підтримки регіону з найкращими показниками й може змінюватись від 0 (найкращий регіон є безпроблемним і може взагалі не фінансуватись) до 1 (гострота проблеми навіть у найкращому регіоні є настільки високою, що відмінності між ним та іншими регіонами стають несуттєвими, й усі вони вимагають практично однакової підтримки). Для кожного з регіонів розрахуйте частку його фінансування за формулою:

$$\beta_i = \lambda \cdot \frac{1}{N} + (1 - \lambda) \cdot \frac{g_i}{G}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірочки стовпчика "Частка фінансування регіону". Перевірте себе: суму всіх значень його стовпчика повинна дорівнювати 1.

Запитання для самоконтролю

1. Чи завжди високі значення коефіцієнту лінійної кореляції між показниками є підставою для визнання одного з них неінформативним і виключення з подальшого розгляду?
2. У які інші, відмінні від стандартизації, способи можна "уніфікувати" показники різної природи й розмірності та зробити їх зіставленими?
3. Для оцінки ваг яких показників можна запропонувати більш об'єктивний, ніж експертне оцінювання, методи? Які?

Рекомендована література

1. Айвазян С. А. Классификация многомерных наблюдений / Айвазян С. А., Бежаева З. И., Староверов О. В. – М. : Статистика, 1974. – 240 с.
2. Бешелев С. Д. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Статистика, 1980. – 263 с. – (Мат. статистика для экономистов).
3. Корн Г. Справочник по математике для научных работников и инженеров : Определения. Теоремы. Формулы / Г. Корн, Т. Корн ; [Пер. И. Г. Арамановича (ред. пер.) и др.]. – 6-е изд., стер. – СПб. : Лань, 2003. – 831 с.
4. Панкова Л. А. Организация экспертизы п анализ экспертной информации / Л. А. Панкова, А. М. Петровский, М. В. Шнейдерман ; отв. ред. В. Н. Бурков. – М. : Наука, 1984. – 120 с.
5. Хлобистов Є. Фінансові механізми управління охороною довкілля та природокористуванням в Україні / Є. Хлобистов // Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / О. Білобран (підгот.), В. Котляренко (підгот.). – К. : ВЕГО "МАМА-86", 2003. – С. 115-131.

ЗАНЯТТЯ № 9-10

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ПЕРЕЛІКУ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ

Мета: ознайомитись із методологією та методикою формування оптимального переліку природоохоронних заходів на реалізацію завдань екологічної програми.

Завдання:

- 1) ознайомитись із нормативно-правовою базою, що регламентує відбір природоохоронних заходів для фінансування з фондів охорони навколишнього природного середовища;

- 2) скоригувати попередньо одержаний оптимальний розподіл коштів між напрямками екологічної програми з урахуванням наявних запитів на фінансування;
- 3) сформувати оптимальні переліки природоохоронних заходів у межах кожного з напрямів екологічної програми.

Теоретична підготовка

У випадку, коли загальна вартість природоохоронних заходів-претендентів на фінансування перевищує обсяг наявних коштів (що є типовим), виникає потреба їх відбору та формування оптимального в певному сенсі переліку.

У чинному законодавстві процедуру такого відбору прописано недостатньо чітко. В "Порядку планування та фінансування природоохоронних заходів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища" перелічені критерії, які слід враховувати при формуванні переліку заходів для фінансування, проте в який саме спосіб має здійснюватись подібне врахування, не зазначено. В "Порядку планування та фінансування природоохоронних заходів з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища" перелік критеріїв взагалі відсутній; натомість, у "Положенні про Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища" просто констатується, що критерії відбору виробляють постійні комісії Обласної ради.

За таких умов ключову роль у відборі відграє людський чинник, що часто дає підстави для звинувачення уповноважених посадовців у лобюванні чієїсь приватних інтересів і непрозорості прийняття рішень.

Природним критерієм оптимізації при формуванні переліку заходи є співвідношення "користь/витрати": у межах наявних фінансових обмежень шуканий перелік повинен гарантувати найвищий екологічний, соціальний та економічний ефекти. Витратність кожного із заходів описує обсяг коштів, які він запрошує з фонду охорони навколишнього природного середовища; щодо користі, то їх кількісна оцінка є нетривіальною – з огляду на нерозробленість методів оцінки вартості неринкових товарів, якими зазначай й є наслідки впровадження природоохоронних заходів. На даному етапі прийнятним є використання експертних методів. Після обчислення для кожного із заходів-претендентів на фінансування співвідношення "користь/витрати" їх ранжують за зменшенням останнього й включають до переліку – до тих пір, поки не буде вичерпано наявного обсягу коштів.

Попередньо доцільно скоригувати раніше встановлений оптимальний розподіл коштів між напрямками – з урахуванням фактичних даних про необхідне фінансування. З тих напрямів, на які планувалось витратити більше коштів, ніж запрошено у запитах, потрібно перерозподілити "незадіяні" ресурси на користь напрямів, у яких розрахований обсяг фінансування є меншим від запрошеного.

Методичні рекомендації

1. Зберіть усі запити на фінансування, підготовлені членами Вашої групи, та поррахуйте, скільки коштів з Обласного фонду охорон навколишнього природного середовища вони просять.
2. Обміняйтесь аналогічною інформацією з іншими групами й заповніть зведену таблицю (табл. 22),

Таблиця 22

Матриця фінансування

Регіон	Потрібне фінансування, тис. грн
1. ...	x_1
2. ...	x_2
...	...
N	x_N

3. Доповіть матрицю фінансування додатковими рядками та стовпчиками:
  - 1) рядком "Разом";
  - 2) стовпчиком "Доступне фінансування" (ДФ) (табл. 23).

Таблиця 23

Розширена матриця фінансування

Регіон	Потрібне фінансування, тис. грн	ДФ, тис. грн
1. ...	x_1	y_1
2. ...	x_2	y_2
...	...	...
N	x_N	y_N
Разом	X	Y

4. Розрахуйте обсяг коштів, потрібних для фінансування всіх регіонів:

$$X = \sum_{i=1}^N x_i .$$

Впишіть отриманий результат у комірку "Разом" стовпчика "Потрібне фінансування".

5. Встановіть обсяг доступного фінансування на рівні близько половини потрібного (імітація реальної нестачі коштів):

$$Y \approx 0,5X$$

Впишіть отриманий результат у комірку "Разом" стовпчика "Доступне фінансування".

6. Для кожного з регіонів розрахуйте обсяг доступного фінансування, виходячи із загального наявного обсягу та визначеного в попередній роботі оптимального розподілу коштів між регіонами:

$$y_i = \beta_i \cdot Y.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Доступне фінансування".

7. Доповніть одержану таблицю додатковими стовпчиками:
- 1) "Надлишкові кошти" (НК);
  - 2) "Скоригована узагальнена оцінка регіону" (СУОР);
  - 3) "Скориговане доступне фінансування" (СДФ) (табл. 24)

Таблиця 24

Матриця перерозподілу коштів

Регіон	Потрібне фінансування, тис. грн	ДФ, тис. грн	НК, тис. грн.	СУОР	СДФ, тис. грн
1. ...	x_1	y_1	u_1	g'_1	y'_1
2. ...	x_2	y_2	u_2	g'_2	y'_2
...	...	...	...	...	...
N	x_N	y_N	u_N	g'_N	y'_N
Разом	X	Y	U	G'	Y'

8. Для кожного з регіонів обчисліть величину надлишку коштів у такий спосіб:

$$u_i = \begin{cases} y_i - x_i, & x_i \leq y_i \\ 0, & x_i > y_i \end{cases}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Надлишкові кошти".

9. Для кожного з регіонів обчисліть скориговану узагальнену оцінку, на підставі якої перерозподілятимуться кошти. Для цього тим регіонам, яким вистачає коштів і які не отримують додаткових грошей після перерозподілу, необхідно присвоїти нульове значення скоригованої узагальноної оцінки:

$$g'_i = \begin{cases} 0, & x_i \leq y_i \\ g_i, & x_i > y_i \end{cases}.$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Скоригована узагальнена оцінка регіону".

10. Обчисліть суму скоригованих узагальнених оцінок усіх регіонів, яка буде нормувальним чинником при перерозподілі коштів:

$$G' = \sum_{i=1}^N g_i'$$

Впишіть отриманий результат у комірку "Разом" стовпчика "Скоригована узагальнена оцінка регіону".

11. Перерозподіліть кошти на користь регіонів, яким їх не вистачає, – пропорційно їх скоригованим узагальненим оцінкам:

$$y_i' = \begin{cases} x_i, x_i \leq y_i \\ y_i + U \cdot \frac{g_i'}{G'}, x_i > y_i \end{cases}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Скориговане доступне фінансування".

12. Обчисліть суму обсягів скоригованого доступного фінансування за всіма регіонами:

$$Y' = \sum_{i=1}^N y_i'$$

Впишіть отриманий результат у комірку "Разом" стовпчика "Скориговане доступне фінансування". Перевірте себе: величини Y і Y' повинні дорівнювати одна одній.

13. Повторюйте кроки 7-12 до тих пір, поки за жодним з регіонів не лишатиметься надлишкових коштів.
14. Занесіть інформацію про всі заходи в таблицю (табл. 25). Витрати – це кошти, які подавач запиту просить з Обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. Користь – це комплексний показник; найпростішим способом його можна представити як добуток двох складових: масштабу та сили очікуваного ефекту, – які зазвичай оцінюють у балах. Так, показник "Масштаб очікуваного ефекту" може набувати значення "1" (ефект у межах підприємства), "2" (ефект на рівні міста чи району) та "3" (ефект відчутний в усій області). Показник "Сила очікуваного ефекту" також можна оцінити на "1" (ефект мловідчутни1), "2" (ефект помірної сили) та "3" (ефект суттєвий) бали. Показники користі оцінюйте в групах, використовуючи задля збільшення об'єктивності метод експертних оцінок (див. заняття № 4).

Таблиця 25

Матриця заходів

Регіон	Захід	Користь		Витрати, тис. грн.
		масштаб	сила	

1	1. ...	$b_{1,1}^M$	$b_{1,1}^c$	$c_{1,1}$
	2. ...	$b_{1,2}^M$	$b_{1,2}^c$	$c_{1,2}$
	...	$b_{1,\dots}^M$	$b_{1,\dots}^c$	$c_{1,\dots}$
2	1. ...	$b_{2,1}^M$	$b_{2,1}^c$	$c_{2,1}$
	2. ...	$b_{2,2}^M$	$b_{2,2}^c$	$c_{2,2}$
	...	$b_{2,\dots}^M$	$b_{2,\dots}^c$	$c_{2,\dots}$
...	1. ...	$b_{\dots,1}^M$	$b_{\dots,1}^c$	$c_{\dots,1}$
	2. ...	$b_{\dots,2}^M$	$b_{\dots,2}^c$	$c_{\dots,2}$
	...	$b_{\dots,\dots}^M$	$b_{\dots,\dots}^c$	$c_{\dots,\dots}$
N	1. ...	$b_{N,1}^M$	$b_{N,1}^c$	$c_{N,1}$
	2. ...	$b_{N,2}^M$	$b_{N,2}^c$	$c_{N,2}$
	...	$b_{N,\dots}^M$	$b_{N,\dots}^c$	$c_{N,\dots}$

15. Доповніть матрицю заходів додатковим стовпчиком "Користь/витрати" (КВ) (табл. 26).

Таблиця 26

Розширена матриця заходів

Регіон	Захід	Користь		Витрати, тис. грн.	КВ
		масштаб	сила		
1	1. ...	$b_{1,1}^M$	$b_{1,1}^c$	$c_{1,1}$	$\eta_{1,1}$
	2. ...	$b_{1,2}^M$	$b_{1,2}^c$	$c_{1,2}$	$\eta_{1,2}$
	...	$b_{1,\dots}^M$	$b_{1,\dots}^c$	$c_{1,\dots}$	$\eta_{1,\dots}$
2	1. ...	$b_{2,1}^M$	$b_{2,1}^c$	$c_{2,1}$	$\eta_{2,1}$
	2. ...	$b_{2,2}^M$	$b_{2,2}^c$	$c_{2,2}$	$\eta_{2,2}$
	...	$b_{2,\dots}^M$	$b_{2,\dots}^c$	$c_{2,\dots}$	$\eta_{2,\dots}$
...	1. ...	$b_{\dots,1}^M$	$b_{\dots,1}^c$	$c_{\dots,1}$	$\eta_{\dots,1}$

Регіон	Захід	Користь		Витрати, тис. грн.	КВ
		масштаб	сила		
	2. ...	$b_{\dots,2}^m$	$b_{\dots,2}^c$	$c_{\dots,2}$	$\eta_{\dots,2}$
	...	$b_{\dots}^m$	$b_{\dots}^c$	$c_{\dots}$	$\eta_{\dots}$
N	1. ...	$b_{N,1}^m$	$b_{N,1}^c$	$c_{N,1}$	$\eta_{N,1}$
	2. ...	$b_{N,2}^m$	$b_{N,2}^c$	$c_{N,2}$	$\mu_{N,2}$
	...	$b_{N,\dots}^m$	$b_{N,\dots}^c$	$c_{N,\dots}$	$\eta_{N,\dots}$

16. Для кожного із заходів обчисліть співвідношення "користь/витрати" за формулою (тут i – порядковий номер регіону, а j – порядковий номер заходу в ньому):

$$\eta_{i,j} = \frac{b_{i,j}^m \cdot b_{i,j}^c}{c_{i,j}}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "користь/витрати".

17. У межах кожного з регіонів відсортуйте заходи за зменшенням величини співвідношення "користь/витрати" та перенумеруйте їх. Одержаний після сортування перелік занесіть у таблицю (табл. 27).

Таблиця 27

Відсортована матриця заходів

Регіон	Номер заходу після сортування	Вихідний номер заходу	Вартість заходу, тис. грн
1	1'	...	$c_{1,1'}$
	2'	...	$c_{1,2'}$
	...'	...	$c_{1,\dots'}$
2	1'	...	$c_{2,1'}$
	2'	...	$c_{2,2'}$
	...'	...	$c_{2,\dots'}$
...	1'	...	$c_{\dots,1'}$
	2'	...	$c_{\dots,2'}$

Регіон	Номер заходу після сортування	Вихідний номер заходу	Вартість заходу, тис. грн
	...'	...	$c_{\dots'}$
N	1'	...	$c_{N,1'}$
	2'	...	$c_{N,2'}$
	...'	...	$c_{N,\dots'}$

18. Довіть відсортовану матрицю заходів додатковим стовпчиком "Накопичена вартість заходів" (НВЗ) (табл. 28).

Таблиця 28

Розширена відсортована матриця заходів

Регіон	Номер заходу після сортування	Вихідний номер заходу	Вартість заходу, тис. грн	НИЗ, тис. грн
1	1'	...	$c_{1,1'}$	$\epsilon_{1,1'}$
	2'	...	$c_{1,2'}$	$\epsilon_{1,2'}$
	...'	...	$c_{1,\dots'}$	$\epsilon_{1,\dots'}$
2	1'	...	$c_{2,1'}$	$\epsilon_{2,1'}$
	2'	...	$c_{2,2'}$	$\epsilon_{2,2'}$
	...'	...	$c_{2,\dots'}$	$\epsilon_{2,\dots'}$
...	1'	...	$c_{\dots,1'}$	$\epsilon_{\dots,1'}$
	2'	...	$c_{\dots,2'}$	$\epsilon_{\dots,2'}$
	...'	...	$c_{\dots,\dots'}$	$\epsilon_{\dots,\dots'}$
N	1'	...	$c_{N,1'}$	$\epsilon_{N,1'}$
	2'	...	$c_{N,2'}$	$\epsilon_{N,2'}$
	...'	...	$c_{N,\dots'}$	$\epsilon_{N,\dots'}$

19. У межах кожного з регіонів для кожного із заходів обчисліть величину накопиченої вартості його фінансування в такий спосіб:

$$\epsilon_{i,j'} = \begin{cases} c_{i,1'}, j' = 1 \\ \epsilon_{i,j'-1}, j' \geq 2 \end{cases}$$

Впишіть отримані результати у відповідні комірки стовпчика "Накопичена вартість заходів".

20. У межах кожного з регіонів знайдіть захід, накопичена вартість фінансування якого не перевищує наявний обсяг фінансування даного регіону. Кошти, що лишаються в межах кожного з регіонів, можна об'єднати й або використати на фінансування ще декількох заходів – із найвищими серед тих, що залишилися без підтримки значеннями співвідношення "користь/витрати", або зберегти в якості резервного фонду.

Запитання для самоконтролю

1. Чи достатньо інформації, що подається в запитах на фінансування, для прийняття рішення щодо виділення коштів на підтримку того чи іншого заходу?
2. За допомогою яких інших, відмінних від експертного кількісно оцінювання методів можна оцінити користь від того чи іншого запланованого природоохоронного заходу?
3. Чи існують випадки, коли є сенс віддати перевагу заходу з меншим значенням співвідношення "користь/витрати"?

Рекомендована література

1. Исследование операций : В 2-х т. / Под ред. Дж. Моудера, С. Элмаграби ; Пер. с англ. И. М. Макарова, И. М. Бескровного. – М. : Мир, 1981. – Т. 1. – 712 с.
2. Рейльян Я. Р. Аналитическая основа принятия управленческих решений / Я. Р. Рейльян. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 205, [1] с.
3. Ху Т. Целочисленное программирование и потоки в сетях / Т. Ху. – М. : Мир, 1974. – 520 с.

ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЯ В

1. Окресліть повноваження Верховної Ради України в галузі екологічного управління, зокрема – в галузі екологічного планування та програмування.
2. Окресліть повноваження Кабінету Міністрів України в галузі екологічного управління, зокрема – в галузі екологічного планування та програмування.
3. Окресліть повноваження Міністерства охорони навколишнього природного середовища України в галузі екологічного управління, зокрема – в галузі екологічного планування та програмування.
4. Окресліть повноваження державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях у галузі екологічного управління, зокрема – в галузі екологічного планування та програмування.
5. Окресліть повноваження місцевих рад та їх виконавчих органів у галузі

екологічного управління, зокрема – в галузі екологічного планування та програмування.

6. Розкрийте можливості взаємодії територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм.
7. Охарактеризуйте основні джерела фінансування природоохоронних заходів на державному та регіональному рівнях.
8. Доведіть або спростуйте доцільність закріпленого в чинному законодавстві розподілу збору за забруднення на користь державного бюджету.
9. Доведіть або спростуйте достатність закріплених у чинному законодавстві критеріїв розподілу коштів на фінансування природоохоронних заходів у випадку їх обмеженості.
10. Розкрийте можливості участі громадськості в підготовці еколого-управлінських рішень, їх реалізації та контролі за їх виконанням.

ДОДАТКИ

ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА (витяг)

Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII; останні зміни – від 03.06.2008 р.

Стаття 6. Державні цільові та інші екологічні програми

З метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

Порядок розробки державних цільових екологічних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо запропонованих проектів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм.

ПРО ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ (витяг)

Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення та види державних цільових програм

Державна цільова програма - це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державні цільові програми поділяються на:

- загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (далі - загальнодержавні програми) - це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;

- інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

Стаття 2. Мета і основні умови розроблення державних цільових програм

Метою розроблення державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв'язання найважливіших проблем.

Державна цільова програма розробляється за сукупності таких умов:

- існування проблеми, розв'язання якої неможливе засобами територіального чи галузевого управління та потребує державної підтримки, координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- відповідності мети програми пріоритетним напрямкам державної політики;
- необхідності забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків технологічно пов'язаних галузей та виробництв;
- наявності реальної можливості ресурсного забезпечення виконання програми.

Стаття 3. Класифікація державних цільових програм

За своєю спрямованістю державні цільові програми поділяються на:

- економічні, що спрямовані на розв'язання комплексних галузевих і міжгалузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, розвиток виробничої кооперації;
- наукові, метою яких є забезпечення виконання фундаментальних досліджень у галузі природничих, суспільних і технічних наук;
- науково-технічні, що розробляються для розв'язання найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції;
- соціальні, що передбачають розв'язання проблем підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти;
- національно-культурні, спрямовані на розв'язання проблем національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини;

- екологічні, метою яких є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків;
- оборонні, що розробляються з метою посилення обороноздатності держави;
- правоохоронні, спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки.

Державні цільові програми можуть бути спрямовані на розв'язання інших проблем, у тому числі регіонального розвитку, що мають державне значення.

Стаття 4. Державні цільові програми в системі планування та прогнозування економічного і соціального розвитку України

Заходи, завдання та показники державних цільових програм:

- включаються до відповідних розділів Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік;
- враховуються під час складення проекту Державного бюджету України на відповідний рік шляхом визначення головними розпорядниками бюджетних коштів обсягів видатків на їх реалізацію у складі бюджетних програм та включення центральним органом виконавчої влади з питань фінансів відповідних бюджетних запитів до пропозицій проекту Державного бюджету України.

Заходи, завдання та показники державних цільових програм, спрямованих на розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць, включаються до програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст на відповідний рік.

Перелік державних цільових програм, які планується виконати у відповідному році з використанням коштів Державного бюджету України, подається на розгляд Верховної Ради України у складі проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України та разом із проектом закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Розділ II

РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Стаття 5. Основні стадії розроблення та виконання державної цільової програми

Основними стадіями розроблення та виконання державної цільової програми є:

- ініціювання розроблення державної цільової програми, розроблення та громадське обговорення концепції програми;
- схвалення концепції програми та прийняття рішення щодо розроблення проекту програми, визначення державного замовника та строків її розроблення;

- розроблення проекту програми - визначення заходів і завдань, що пропонуються для включення до неї, а також обсягів і джерел фінансування;
- державна експертиза проекту програми;
- погодження та затвердження програми;
- проведення конкурсного відбору виконавців заходів і завдань програми;
- організація виконання заходів і завдань програми, здійснення контролю за їх виконанням;
- підготовка та оцінка щорічних звітів про результати виконання програми, а в разі потреби - проміжних звітів;
- підготовка та опублікування в офіційних друкованих виданнях заключного звіту про результати виконання програми.

Порядок розроблення та виконання державних цільових програм затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Ініціювання розроблення державної цільової програми та громадське обговорення концепції програми

Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, Національна академія наук України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації можуть ініціювати розроблення державної цільової програми, розробляти та проводити громадське обговорення концепції програми.

Концепція державної цільової програми розробляється з метою обґрунтування необхідності розроблення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми.

Проект концепції державної цільової програми повинен містити:

- визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма;
- аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання шляхом розроблення і виконання програми;
- визначення мети програми;
- визначення, порівняльний аналіз можливих варіантів розв'язання проблеми та обґрунтування оптимального варіанта;
- визначення на основі оптимального варіанта шляхів і засобів розв'язання проблеми, строків виконання програми;
- оцінку очікуваних результатів виконання програми, зокрема економічних, соціальних, екологічних, та визначення її ефективності;
- оцінку фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.
- Проект концепції державної цільової програми публікується в офіційних засобах масової інформації для громадського обговорення.

- Ініціатор розроблення державної цільової програми подає Кабінету Міністрів України погоджений із центральними органами виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції, з питань фінансів і з питань праці та соціальної політики, а в разі необхідності також з іншими міністерствами, центральними та місцевими органами виконавчої влади проект концепції програми.

У разі виникнення потреби в розробленні та виконанні державної цільової програми з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій концепція програми може не розроблятися.

Стаття 7. Схвалення концепції державної цільової програми та прийняття рішення щодо розроблення проекту програми

Кабінет Міністрів України розглядає концепцію державної цільової програми та у разі її схвалення приймає рішення щодо розроблення проекту програми, визначає державних замовників та строки її розроблення.

Стаття 8. Державний замовник державної цільової програми

Державним замовником державної цільової програми можуть бути центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

Державний замовник здійснює загальне керівництво і контроль за розробленням державної цільової програми та виконанням її заходів і завдань.

Державний замовник:

- призначає керівника державної цільової програми, основними завданнями якого є оперативне управління та контроль за розробленням і виконанням програми;
- подає пропозиції щодо внесення змін до державної цільової програми, а також припинення її виконання;
- готує щорічний звіт про результати виконання державної цільової програми та подає його на розгляд Кабінету Міністрів України з метою визначення ефективності виконання програми. Строки подання державним замовником проміжних звітів визначаються нормативно-правовим актом, яким затверджено програму;
- готує заключний звіт про результати виконання програми та подає його на розгляд Кабінету Міністрів України.

Стаття 9. Розроблення проекту державної цільової програми

Проект державної цільової програми розробляється на основі схваленої концепції державним замовником або визначеним ним відповідно до законодавства розробником.

Проект державної цільової програми повинен містити:

- паспорт програми - стислий виклад основних даних (назва, рішення про розроблення, відомості про державного замовника та відповідальних виконавців програми, строк виконання, обсяги та джерела фінансування);
- визначення мети програми;
- обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми, а також необхідності фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України;
- перелік заходів і завдань з визначенням виконавців, строків виконання (в цілому і поетапно), обсягів та джерел фінансування (з розбивкою за роками);
- розрахунок очікуваних результатів (економічних, соціальних, екологічних тощо) виконання програми та її ефективності;
- розрахунок обсягів та визначення джерел фінансування програми, у тому числі за рахунок коштів Державного бюджету України (з розбивкою за роками).

Проект державної цільової програми підлягає обов'язковій державній експертизі, що проводиться відповідно до закону.

Стаття 10. Затвердження державної цільової програми

Загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля за поданням Кабінету Міністрів України затверджуються законом.

Інші державні цільові програми за поданням державних замовників затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 11. Виконання державної цільової програми

Державна цільова програма виконується шляхом здійснення її заходів і завдань органами державної влади, а також виконавцями, передбаченими цією програмою.

Державний замовник самостійно здійснює заходи і завдання, передбачені державною цільовою програмою, або за необхідності укладає договір (контракт) в порядку, встановленому законодавством.

Виконавцями державної цільової програми можуть бути підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що визначаються державним замовником для виконання заходів і завдань програми на конкурсних засадах.

Стаття 12. Внесення змін до державної цільової програми

Зміни до державної цільової програми вносяться в разі потреби та можуть передбачати:

- включення до затвердженої програми додаткових заходів і завдань;

- уточнення показників, обсягів і джерел фінансування, переліку виконавців, строків виконання програми та окремих заходів і завдань;
- виключення із затвердженої програми окремих заходів і завдань, щодо яких визнано недоцільним подальше продовження робіт.

Рішення про внесення змін до державної цільової програми приймається органом державної влади, який її затвердив.

Стаття 13. Контроль за виконанням державної цільової програми

Контроль за виконанням державної цільової програми здійснюється з метою:

- забезпечення виконання заходів та завдань програми в установлені строки;
- досягнення передбачених цільових показників програми;
- забезпечення використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів за призначенням.

Контроль за виконанням державної цільової програми здійснює Кабінет Міністрів України шляхом розгляду проміжних, щорічних, заключного звітів про результати виконання державної цільової програми та узагальненого висновку про кінцеві результати виконання програми.

Безпосередній контроль за виконанням заходів і завдань програми, ефективним та цільовим використанням коштів її виконавцями здійснюють державні замовники.

Контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів здійснюють спеціально уповноважені органи державної влади відповідно до закону.

Стаття 14. Припинення виконання державної цільової програми

Виконання державної цільової програми припиняється після закінчення встановленого строку. Державний замовник складає заключний звіт про результати виконання програми та подає його Кабінету Міністрів України разом з узагальненим висновком про кінцеві результати виконання програми не пізніше ніж у тримісячний строк після закінчення встановленого строку виконання програми.

Виконання державної цільової програми припиняється достроково в разі:

- оголошення надзвичайної ситуації загальнодержавного значення, що унеможливує виконання програми;
- припинення фінансування заходів і завдань програми - за спільним поданням державного замовника, центральних органів виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції, з питань фінансів;
- втрати актуальності головної мети програми - за спільним поданням державного замовника, центральних органів виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції, з питань фінансів, з питань праці

та соціальної політики, з питань освіти і науки (щодо наукових та науково-технічних програм).

Рішення про дострокове припинення виконання загальнодержавних програм приймається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Рішення про дострокове припинення виконання інших державних цільових програм приймається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 15. Джерела фінансування державної цільової програми

Розроблення та виконання державної цільової програми здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, передбачених законом.

Виділення бюджетних коштів на виконання заходів і завдань державної цільової програми проводиться в порядку, встановленому законом.

Розділ III

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ

Стаття 16. Повноваження Верховної Ради України щодо затвердження, внесення змін та дострокового припинення державних цільових програм

Верховна Рада України відповідно до Конституції України:

- за поданням Кабінету Міністрів України затверджує загальнодержавні програми;
- приймає рішення щодо внесення змін до затверджених нею загальнодержавних програм;
- у разі необхідності приймає рішення про дострокове припинення виконання загальнодержавних програм або про продовження строку їх виконання.

Стаття 17. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері розроблення та виконання державних цільових програм

Кабінет Міністрів України:

- розробляє і здійснює загальнодержавні програми в порядку, встановленому законом;
- схвалює концепції державних цільових програм, приймає рішення щодо розроблення проектів програм та строків їх розроблення;
- визначає державних замовників державних цільових програм;
- за поданням державних замовників затверджує державні цільові програми (за винятком загальнодержавних програм);
- приймає рішення щодо внесення змін до затверджених ним державних цільових програм;

- у разі необхідності приймає рішення про дострокове припинення виконання державних цільових програм, які ним затверджені, або про продовження строку виконання цих програм;
- у межах своєї компетенції здійснює контроль за виконанням державних цільових програм.

Стаття 18. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції у сфері розроблення та виконання державних цільових програм

Центральний орган виконавчої влади з питань економіки та європейської інтеграції:

- здійснює методичне забезпечення робіт з розроблення та виконання державних цільових програм з питань своєї компетенції;
- розглядає та погоджує проекти концепцій державних цільових програм і проекти державних цільових програм;
- здійснює разом з державними замовниками за участю центральних органів виконавчої влади з питань фінансів, з питань освіти і науки (щодо наукових та науково-технічних програм) аналіз проектів програм з метою збалансування необхідних для їх виконання ресурсів;
- включає за поданням державних замовників заходи, завдання і показники затверджених державних цільових програм до відповідних розділів проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік та формує у складі цього проекту перелік державних цільових програм з визначенням усіх джерел їх фінансування;
- розглядає та погоджує пропозиції державних замовників щодо внесення змін до програм;
- здійснює щороку разом з державними замовниками, центральними органами виконавчої влади з питань фінансів, з питань праці та соціальної політики, з питань освіти і науки (щодо наукових та науково-технічних програм) аналіз стану виконання державних цільових програм та вносить Кабінету Міністрів України пропозиції щодо подальшого виконання програм або його припинення;
- на підставі отриманого заключного звіту готує разом із центральними органами виконавчої влади з питань фінансів, з питань праці та соціальної політики, з питань освіти і науки (щодо наукових та науково-технічних програм) та надсилає державному замовнику узагальнений висновок про кінцеві результати виконання програми;
- веде облік державних цільових програм і надає відповідну інформацію центральному органу виконавчої влади з питань фінансів та державним замовникам.

Стаття 19. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань

фінансів у сфері розроблення та виконання державних цільових програм

Центральний орган виконавчої влади з питань фінансів:

- бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою збалансування необхідних для їх виконання фінансових ресурсів, розглядає та погоджує проекти концепцій державних цільових програм і проекти державних цільових програм;
- розглядає пропозиції державних замовників щодо виділення бюджетних коштів для розроблення та виконання державних цільових програм;
- приймає рішення про включення відповідних бюджетних запитів до пропозицій проекту Державного бюджету України на відповідний рік;
- формує та подає Кабінету Міністрів України разом з проектом закону про Державний бюджет України на відповідний рік перелік державних цільових програм із зазначенням обсягів фінансування кожної з них за рахунок бюджетних коштів;
- розглядає та погоджує пропозиції державних замовників щодо внесення змін до програм;
- бере участь у щорічному проведенні аналізу стану виконання державних цільових програм у частині використання бюджетних коштів та у підготовці пропозицій Кабінету Міністрів України щодо подальшого виконання державних цільових програм або його припинення;
- бере участь у підготовці узагальненого висновку про кінцеві результати виконання державних цільових програм у частині оцінки використання бюджетних коштів.

Стаття 20. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань праці та соціальної політики у сфері розроблення та виконання державних цільових програм

Центральний орган виконавчої влади з питань праці та соціальної політики:

- бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення соціальних наслідків виконання програм, у тому числі їх впливу на соціальний захист населення та використання трудових ресурсів, розглядає і погоджує проекти концепцій та проекти програм;
- розглядає і погоджує пропозиції державних замовників щодо внесення змін до державних цільових програм;
- бере участь у щорічному проведенні аналізу стану виконання державних цільових програм у частині використання трудових ресурсів, визначення соціальних наслідків виконання програм та у підготовці пропозицій Кабінету Міністрів України щодо подальшого виконання програм або його припинення;
- бере участь у підготовці узагальненого висновку про кінцеві результати виконання державних цільових програм у частині оцінки соціальних наслідків виконання програми.

Стаття 21. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань освіти і науки у сфері розроблення та виконання державних цільових програм

Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки:

- здійснює методичне забезпечення робіт з розроблення та виконання державних цільових програм з питань своєї компетенції;
- забезпечує проведення державної наукової та науково-технічної експертизи проектів наукових та науково-технічних програм з метою встановлення їх відповідності пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки;
- вносить пропозиції щодо включення найважливіших завдань і показників наукових та науково-технічних програм до відповідних розділів проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік;
- розглядає та погоджує пропозиції державних замовників щодо внесення змін до наукових та науково-технічних програм;
- бере участь у щорічному проведенні аналізу стану виконання наукових та науково-технічних програм та у підготовці пропозицій Кабінету Міністрів України щодо подальшого виконання програм або його припинення;
- бере участь у підготовці узагальненого висновку про кінцеві результати виконання наукових і науково-технічних програм.

ПОРЯДОК РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106

Загальні питання

1. Цей Порядок визначає механізм розроблення, погодження, подання для затвердження та виконання державних цільових програм (далі - програми).
2. Програми поділяються на загальнодержавні програми, які спрямовуються на розв'язання проблем розвитку держави або значної кількості її регіонів, мають довгостроковий період виконання та виконуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, та інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

Ініціювання розроблення програми, розроблення та громадське обговорення концепції програми

3. Ініціаторами розроблення програми (далі - ініціатор) можуть бути Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Національний банк,

Національна академія наук, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

4. Ініціювання розроблення програми здійснюється за таких підстав:
  - наявність проблеми, яку не можна розв'язати засобами територіального чи галузевого управління та яка потребує державної підтримки, координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
  - відповідність мети програми пріоритетним напрямам державної політики, визначеним у законах України, указах Президента України, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, а також у міжнародних договорах (з посиланням на джерело);
  - необхідність забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків;
  - наявність реальних можливостей для забезпечення виконання програми: фінансових ресурсів - коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, матеріально-технічних і трудових ресурсів.
5. Назва програми повинна бути лаконічна, відображати мету програми і містити слова "загальнодержавна" чи "державна", "цільова", а також "економічна", "наукова", "науково-технічна", "соціальна", "національно-культурна", "екологічна", "оборонна", "правоохоронна" або "регіональна" тощо відповідно до спрямування програми.
6. Ініціатор розроблення програми готує проект концепції програми, який містить такі розділи:
  - Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма;
  - Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом;
  - Мета програми;
  - Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів;
  - Шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання програми;
  - Очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності;
  - Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.
7. У розділі "Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма" чітко формулюється проблема, обґрунтовується її значущість і відповідність пріоритетам державної політики (з посиланням на документ, в якому визначено пріоритети), порівнюються основні прогностичні показники її розв'язання з відповідними показниками іноземних держав і вітчизняними офіційними статистичними даними, узятими, як правило, за період не менш як 3-5 років до початку розроблення проекту програми, а у разі їх відсутності - даними наукових досліджень, бухгалтерського обліку тощо (з посиланням на джерела інформації).

8. У розділі "Аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом" подається аналіз причин виникнення проблеми, обґрунтовується неможливість її розв'язання в рамках Державної програми економічного і соціального розвитку, програм розвитку галузей економіки або регіонів, раніше прийнятих програм, а також визначаються основні заходи для розв'язання проблеми. Обґрунтування здійснюється з урахуванням кожної з підстав, визначених пунктом 4 цього Порядку.
9. У розділі "Мета програми" чітко і стисло визначається мета програми з урахуванням напрямів соціально-економічного та тенденцій науково-технічного розвитку держави.
10. У розділі "Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів" проводиться аналіз можливих варіантів розв'язання проблеми з визначенням переваг і недоліків таких варіантів, наводяться приклади розв'язання подібних проблем в інших країнах (в основному в проєктах концепцій програм з наукових та науково-технічних питань).
11. У розділі "Шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання програми" визначаються оптимальний варіант розв'язання проблеми, строки виконання програми (як правило, не більш як 5 років), виконання її завдань і заходів.
12. У розділі "Очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності" визначаються показники, зокрема економічні, соціальні, екологічні, яких передбачається досягти в результаті виконання програми, та проводиться їх оцінка з урахуванням офіційних статистичних показників найближчого від початку виконання програми звітного року.
13. У розділі "Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми" дається оцінка фінансових (з обґрунтуванням обсягів фінансових ресурсів за джерелами фінансування та оцінкою реальних можливостей ресурсного забезпечення виконання програми за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел), матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.
Під час оцінки обсягів фінансових ресурсів в обов'язковому порядку враховуються прогностичні показники зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні три роки, затверджені в установленому порядку.
Оцінка матеріально-технічних та трудових ресурсів проводиться на підставі основних прогностичних макропоказників економічного і соціального розвитку України на наступні три роки, які подаються разом з проєктом Закону про Державний бюджет України на відповідний рік, інших прогностичних документів, затверджених в установленому порядку.

14. Проект концепції програми опубліковується ініціатором в офіційних засобах масової інформації та розміщується на його веб-сайті.
Ініціатор проводить громадське обговорення проекту концепції програми (на засіданнях колегії, конференціях, нарадах), за результатами якого готує пропозиції, що враховуються під час доопрацювання проекту.
Проект концепції програми, що містить інформацію, яка становить державну таємницю, опублікуванню не підлягає.
15. Ініціатор погоджує в установленому порядку проект концепції програми з Мінфіном, Мінпраці, МОН (з наукових та науково-технічних питань), Мінприроди (з екологічних питань та питань, що стосуються видів діяльності та об'єктів, які відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 становлять підвищену екологічну небезпеку), НАЕР (з питань енергозбереження), Держінвестицій та іншими заінтересованими органами виконавчої влади.
16. Під час погодження проекту концепції програми враховуються:
  - пріоритетність проблеми;
  - інноваційна спрямованість;
  - обґрунтованість, комплексність та екологічна безпека програмних заходів, строк їх здійснення;
  - наявність реальних можливостей фінансування програми за рахунок коштів державного бюджету;
  - співвідношення фінансування програми за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел;
  - соціально-економічна ефективність програми (рівень наближення до відповідних стандартів ЄС, підвищення конкурентоспроможності, питання енергозбереження тощо), очікувані кінцеві результати виконання програми та її вплив на соціально-економічний та культурний розвиток України.
17. Ініціатор подає проект концепції разом з висновками Мінфіну, Мінпраці, МОН, Мінприроди, НАЕР, Держінвестицій та інших заінтересованих органів виконавчої влади для погодження і складення узагальненого висновку до Мінекономіки.
18. Після отримання узагальненого висновку Мінекономіки ініціатор доопрацьовує проект концепції з урахуванням зауважень і повторно надсилає його до Мінекономіки для погодження.
Прийняття рішення про розроблення проекту програми, визначення державного замовника та строку її розроблення
19. Погоджений проект концепції разом з узагальненим висновком Мінекономіки, інформацією про результати громадського обговорення подається ініціатором на розгляд Кабінету Міністрів України.
20. У разі схвалення концепції програми Кабінет Міністрів України приймає рішення про розроблення проекту програми, визначає одного або кількох

державних замовників, строк розроблення проекту програми та його подання на розгляд Кабінету Міністрів України.

За наявності більше ніж одного державного замовника визначається державний замовник-координатор.

21. Державними замовниками програми можуть бути центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
22. Державний замовник призначає керівника програми, яким можуть бути керівники, заступники керівників центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

Розроблення проекту програми

23. Проект програми розробляється державним замовником (або визначеним ним розробником) на основі схваленої концепції.
Розроблення проекту програми з наукових та науково-технічних питань здійснюється з урахуванням вимог Закону України "Про наукову та науково-технічну діяльність".
24. Проект програми містить такі розділи:
  - Мета програми;
  - Шляхи і способи розв'язання проблеми;
  - Завдання і заходи;
  - Очікувані результати, ефективність програми;
  - Обсяги та джерела фінансування.
25. Назва програми, відомості про державного замовника, керівника та виконавців програми, строк виконання, прогностичні обсяги та джерела фінансування подаються у паспорті програми згідно з додатком 1.
26. У розділі "Мета програми" чітко і стисло визначається мета програми, яка повинна бути тісно пов'язана з проблемою, на розв'язання якої спрямована програма.
27. У розділі "Шляхи і способи розв'язання проблеми" обґрунтовується вибір оптимального варіанта розв'язання проблеми з урахуванням переваг та недоліків альтернативних варіантів.
28. Завдання і заходи з виконання програми, спрямовані на розв'язання проблеми і досягнення мети програми, визначаються за формою згідно з додатком 2.
  - Перелік завдань і заходів формується відповідно до виробничо-господарських, організаційно-правових, соціально-економічних, екологічних вимог. Під час визначення завдань і заходів слід дотримуватися таких принципів:
    - взаємозв'язаність;
  - повнота охоплення проблеми;

- логічність викладу;
- відсутність суперечностей і повторів.

Державний замовник готує пропозиції щодо включення визначених заходів програми до відповідних бюджетних програм.

У разі коли до виконання заходів програми передбачається залучення інших (крім державного замовника) головних розпорядників бюджетних коштів, державний замовник повинен узгодити прогнозні обсяги фінансових ресурсів з такими розпорядниками бюджетних коштів.

За наявності більше ніж одного державного замовника заходи та прогнозні обсяги фінансових ресурсів для їх виконання в обов'язковому порядку узгоджуються з державним замовником-координатором.

29. У розділі "Очікувані результати, ефективність програми" подаються розрахунки кількісних та якісних показників (економічні, соціальні, екологічні, наукові тощо), яких передбачається досягти в результаті виконання програми з обґрунтуванням їх ефективності. Розраховані показники подаються за формою згідно з додатком 3.

Методика оцінки ефективності виконання програми розробляється державним замовником з урахуванням специфіки програми та кінцевих результатів.

30. У розділі "Обсяги та джерела фінансування" подаються детальні розрахунки необхідних прогнозних обсягів фінансування заходів програми з різних джерел з розподілом за роками.

Окремо визначаються прогнозні обсяги фінансування, спрямовані на капітальні вкладення, інноваційну діяльність (дослідження і розробки), а також інші джерела фінансування (власні кошти виконавця, гранти, залучені кредити та інші кошти).

Дається обґрунтування реальних можливостей фінансування програми за рахунок коштів державного бюджету (з урахуванням прогнозних показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні роки), місцевих бюджетів та інших джерел.

31. Контроль за розробленням проекту програми здійснюється державним замовником і керівником програми.

Державна експертиза проекту програми

32. Державний замовник програми організовує проведення державної експертизи (наукової, науково-технічної, екологічної, інвестиційної, санітарно-епідеміологічної, експертизи землепорядної документації тощо) проекту програми на його відповідність критеріям, визначеним законодавчими актами, що регламентують проведення такої експертизи, та подає відповідні документи.

У разі коли в проекті програми передбачається фінансування видатків для проведення фундаментальних досліджень за рахунок коштів державного

бюджету, необхідно подати висновок експертної ради при Національній академії наук про доцільність їх проведення.

Погодження та затвердження Програми

33. Державний замовник доопрацьовує і погоджує проект програми згідно з пунктами 15-18 цього Порядку.
34. Проект державної цільової програми разом з висновками державної експертизи і Мінекономіки та проектом постанови Кабінету Міністрів України державний замовник подає до Кабінету Міністрів України для затвердження.
Текст проекту постанови Кабінету Міністрів України повинен містити пункти щодо:
  - затвердження програми;
  - включення Мінекономіки за поданням державного замовника завдань, заходів та показників програми до відповідних розділів проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік;
  - врахування Мінфіном визначених державним замовником обсягів бюджетних коштів для виконання завдань і заходів програми у відповідних бюджетних програмах під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік виходячи з можливостей державного бюджету;
  - строку подання проміжних звітів про результати виконання програми (у разі потреби).
35. Проект Загальнодержавної цільової програми після схвалення Кабінетом Міністрів України разом з проектом закону про її затвердження подається в установленому порядку до Верховної Ради України.
Організація виконання завдань і заходів програми
36. Відповідальність за виконання програми, цільове та ефективне використання виділених для її виконання коштів несе керівник програми.
37. Виконавцями заходів програми можуть бути підприємства, установи та організації незалежно від форми власності.
38. Відбір виконавців заходів програми здійснюється відповідно до Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти".
39. Для кожного заходу може бути визначено кілька виконавців.
40. У процесі виконання програми державний замовник:
  - проводить моніторинг виконання завдань і заходів програми;
  - подає в установленому порядку фінансову звітність;
  - подає у разі потреби щороку до кінця березня Мінфіну та Мінекономіки пропозиції щодо уточнення переліку завдань і заходів на наступний бюджетний період;
  - організовує розміщення на своєму веб-сайті інформації про хід виконання програми.

41. Державний замовник утворює у разі потреби координаційну раду як консультативно-дорадчий орган (для програм з наукових та науково-технічних питань - науково-технічну раду), до складу якої входять представники державного замовника, заінтересованих органів виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук, підприємств, установ та організацій, які беруть участь у виконанні програми.
Очолує координаційну раду (науково-технічну раду) керівник програми.
Склад ради затверджується державним замовником за поданням керівника програми.
42. Мінекономіки включає щороку за поданням державного замовника завдання з визначенням показників і заходів програми до відповідних розділів проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік.
Державний замовник визначає обсяги видатків на виконання завдань та заходів програми у складі бюджетних програм під час формування проекту Закону про Державний бюджет України на відповідний рік.
Мінфін враховує під час складання проекту Закону про Державний бюджет України на відповідний рік обсяги видатків на виконання завдань та заходів програми у відповідних бюджетних програмах з урахуванням можливостей державного бюджету.

Контроль за виконанням програми, підготовка проміжних, щорічних та заключного звітів

43. Мінекономіки веде облік затверджених державних цільових програм та подає відповідну інформацію Мінфіну і державним замовникам. Порядок обліку програм затверджується Мінекономіки за погодженням з Мінфіном.
44. Державний замовник програми проводить аналіз і комплексну оцінку результатів виконання завдань і заходів програми, цільового використання коштів і готує щорічні та в разі потреби проміжні звіти про хід виконання програми.
У разі коли програма має кількох державних замовників, зазначені звіти готує державний замовник-координатор на основі звітів, що подають інші державні замовники в установлений ним строк.
45. Державний замовник програми подає Кабінетові Міністрів України і Мінекономіки щорічні звіти про результати виконання програми до 15 квітня року, що настає за звітним періодом (якщо не визначено інший строк), і проміжні - у строк, установлений актом про її затвердження.
Щорічні та проміжні звіти містять інформацію про мету програми, дату прийняття та номер нормативно-правового акта, яким її затверджено, про державних замовників та виконавців програми, строк її виконання, обсяги та джерела фінансування з визначенням конкретних бюджетних програм (код, назва бюджетної програми), в рамках яких фактично здійснювалося фінансування, а також результати виконання завдань і заходів, визначених

програмою, за звітний період, оцінку ефективності та пропозиції щодо подальшого її виконання.

46. Мінекономіки разом з державними замовниками, Мінфіном, Мінпраці, МОН, Мінприроди, НАЕР, Держінвестицій проводить аналіз стану виконання програми на основі поданих державним замовником щорічних та проміжних звітів.
47. Мінекономіки подає до 1 травня року, що настає за звітним періодом, Кабінетові Міністрів України узагальнену інформацію про хід виконання програми разом із пропозиціями щодо подальшого їх виконання.
48. Після закінчення встановленого строку виконання програми державний замовник не пізніше ніж у тримісячний строк складає заключний звіт про результати виконання програми та подає його Кабінетові Міністрів України разом з узагальненим висновком про результати виконання програми, підготовленим Мінекономіки разом з Мінфіном, Мінпраці, МОН, Мінприроди, НАЕР, Держінвестицій.
Заключний звіт повинен містити основні дані про програму, її мету та результати досягнення мети, інформацію про фактичні обсяги та джерела фінансування програми, виконання завдань і заходів, оцінку ефективності виконання програми.
49. Контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів здійснюється відповідно до законодавства.
50. Державний замовник програми організовує опублікування заключного звіту про результати виконання програми, крім звіту про результати виконання програми, що містить інформацію, яка становить державну таємницю, в офіційних засобах масової інформації та розміщує його на своєму веб-сайті.

ПОРЯДОК РОЗРОБЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ, ФІНАНСУВАННЯ, МОНІТОРИНГУ ТА ЗВІТНОСТІ ПРО ЇХ ВИКОНАННЯ

Затверджено Розпорядження голови Луганської обласної державної
адміністрації від 17.03.2007 р. № 293

Порядок розроблення регіональних цільових програм, фінансування, моніторингу та звітності про їх виконання (далі – Порядок) розроблено відповідно до вимог Конституції України, положень Бюджетного кодексу України, Закону України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, постанови Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм», наказу Міністерства економіки України від 04.12.2006 № 367 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання» й інших законів України та підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на їх виконання, з метою встановлення

єдиного порядку розроблення та підвищення ефективності реалізації регіональних цільових Програм, використання коштів, спрямованих на їх виконання, організації контролю та звітності про їх виконання.

Перелік регіональних цільових Програм включається окремим розділом до щорічної програми економічного і соціального розвитку області.

1. Загальні положення

1.1. Регіональна цільова Програма (далі – Програма) – це документ, який містить комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, які спрямовані на вирішення найважливіших проблем розвитку області, окремих її галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів обласного бюджету (загального або спеціального фонду) та узгоджені за строками виконання, складом відповідальних виконавців, ресурсним забезпеченням.

1.2. У випадку, якщо Програма передбачає залучення коштів декількох місцевих бюджетів та/або реалізацію заходів, які будуть фінансуватися за кількома кодами функціональної класифікації видатків бюджету, така Програма вважається комплексною. Районні (міські) Програми, прийняті на виконання комплексної Програми, вважаються її складовими.

Програма розробляється з метою вирішення проблем розвитку окремої галузі чи території, забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, а також координації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв’язання найважливіших проблем у випадку, якщо зазначені проблеми не можуть бути розв’язані ними самостійно.

1.3. Регіон – це суб’єкт системи адміністративно-територіального устрою, яким є Луганська область.

1.4. Ініціатором розроблення Програми, її розробником та відповідальним виконавцем може бути як один і той же місцевий орган виконавчої влади, територіальний орган міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади, так і різні органи влади та місцевого самоврядування.

Відповідальним виконавцем Програми може бути тільки юридична особа, що має окремий рахунок та бухгалтерський баланс.

1.5. Програма розробляється за наявності таких умов:

- існування проблеми на рівні регіону, розв’язання якої потребує залучення бюджетних коштів, координації спільних дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;
- наявність у місцевому бюджеті реальної можливості ресурсного забезпечення виконання заходів Програми та відповідність мети Програми пріоритетним напрямам розвитку регіону.

1.6. За своєю спрямованістю Програми поділяються на:

- економічні - спрямовані на вирішення комплексних галузевих і міжгалузевих проблем виробництва, підвищення його ефективності та якісних характеристик, забезпечення ресурсозбереження, створення нових виробництв, розвиток виробничої кооперації;
- наукові - метою яких є забезпечення виконання досліджень у галузі природничих, суспільних і технічних наук;
- науково-технічні - розробляються для вирішення найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції;
- соціальні - передбачають вирішення завдань щодо підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти;
- національно-культурні - спрямовані на вирішення проблем національно-культурного розвитку, збереження національно-культурної спадщини, задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини;
- екологічні - метою яких є здійснення природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків.

Приклади:

- Регіональна цільова економічна програма “Створення нових виробництв біопалива”;
- Регіональна цільова національно-культурна програма “Збереження та використання об’єктів культурної спадщини”;
- Регіональна цільова екологічна програма “Питна вода”;
- Регіональна цільова соціальна програма “Відпочинок та оздоровлення дітей”;
- Регіональна цільова науково-технічна програма “Створення принципово нової технології та технології надвисоких частот”;
- Регіональна цільова правоохоронна програма “Контрабанді - СТОП”.

1.7. Програма не повинна мати аналогів, а її заходи - дублювати інші регіональні програми.

2. Необхідність розроблення програми

2.1. Ініціатор готує пропозиції щодо необхідності розроблення Програми, які повинні містити:

- визначення проблеми (дається формулювання проблеми, на вирішення якої спрямована Програма, наводиться аналіз причин, окреслюються її масштаби);
- пояснення, чому вирішення цієї проблеми потребує розроблення і виконання Програми;

- обґрунтування відповідності мети Програми пріоритетним напрямам регіональної політики (посилання на нормативно-правові акти з визначенням пріоритетів розвитку області, стратегічних напрямів та відповідність оперативним завданням Стратегії розвитку Луганської області до 2011 року);
  - суттєві фактори (викладаються статистичні, аналітичні та інші дані, які мають бути взяті до уваги під час прийняття рішення щодо розроблення Програми);
  - визначення орієнтовних обсягів фінансових витрат, необхідних для виконання Програми, та джерел їх покриття;
  - оцінку очікуваних результатів виконання Програми (економічних, соціальних, екологічних тощо) та визначення її ефективності.
- 2.2. Умови, зазначені вище, в обов'язковому порядку подаються у вигляді інформаційної записки Головному управлінню економіки обласної державної адміністрації.
- 2.3. Головне управління економіки обласної державної адміністрації протягом 7 робочих днів готує висновок про доцільність розроблення проекту Програми.

3. Розроблення проекту програми

- 3.1. Проект Програми готується розробником відповідно до чинного законодавства та цього Порядку.
- 3.2. Проект Програми повинен містити такі складові частини (розділи):
- паспорт Програми;
  - визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Програма;
  - визначення мети Програми;
  - аналіз факторів впливу на проблему та ресурсів для реалізації (SWOT-аналіз);
  - обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми, обсягів та джерел фінансування; строки та етапи виконання Програми;
  - перелік завдань і заходів програми та результативні показники;
  - напрями діяльності та заходи Програми;
  - ресурсне забезпечення;
  - організація управління та контролю;
  - розрахунок очікуваних результатів.

3.2.1. Паспорт Програми

Містить назву Програми, зазначений розділ, визначення ініціатора, розробника, співрозробника, відповідального виконавця, учасників, дату, номер і назву розпорядчого документа органу виконавчої влади про розроблення Програми, строки і етапи виконання, перелік місцевих бюджетів, які беруть участь у виконанні Програми, загальні обсяги фінансування, очікувані результати виконання (додаток 1).

3.2.2. Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Програма

Розділ повинен містити характеристику стану та головних проблем у відповідній сфері діяльності, аналіз причин виникнення та обґрунтування необхідності їх вирішення шляхом виконання Програми. Визначення проблеми (проблем), на розв'язання якої (яких) спрямована Програма, повинно мати чітке формулювання, яке логічно впливає з визначеного (визначених) в установленому порядку пріоритетного напрямку (пріоритетних напрямів) розвитку області, окремих її галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць з посиланням на конкретний документ. Зазначене визначення проблеми в обов'язковому порядку повинно мати обґрунтування щодо віднесення її до найважливіших з використанням офіційних статистичних даних, як правило, не менш як за 3-5 років до початку розроблення проекту Програми (з посиланням на джерела інформації); місця і ролі у валовій доданій вартості області (далі - ВДВ), зведеної по місцевих та обласному бюджетах; порівняння з відповідними показниками регіонів України. При розробленні регіональної цільової науково-технічної програми необхідно надати порівняльний аналіз стану розв'язання зазначеної науково-технічної проблеми в Україні та країнах ЄС. Здійснюється аналіз виконання прийнятих раніше програм з аналогічних проблем, для вирішення яких розроблятиметься проект, та обґрунтовується неможливість розв'язання проблеми в рамках цих Програм. Визначення проблеми є основою для формулювання мети та всіх інших розділів проекту Програми.

Аналіз причин виникнення проблем формулюється і здійснюється у чіткій послідовності шляхом нумерації окремими пунктами.

Обґрунтування необхідності розв'язання проблеми шляхом розроблення і виконання Програми здійснюється за наявності сукупності умов, викладених у розділі II зазначеного Порядку. При цьому вказані обґрунтування слід надавати щодо кожної з умов.

Аналіз причин виникнення проблеми слід доповнити аналізом причин неможливості їх реалізації в рамках Програми економічного і соціального розвитку області або програм економічного і соціального розвитку міст і районів області.

3.2.3. Визначення мети Програми

Оскільки Програма є документом, у якому наведено комплекс взаємозв'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку області, окремих її галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, то визначення мети Програми має бути тісно пов'язано з визначенням проблеми. Формулювання мети повинно давати змогу оцінити її виконання та результат. У зв'язку із цим при визначенні мети слід уникати слів

“розвиток”, “посилення ролі”, “підвищення рівня”, “регіональна підтримка” тощо. Крім того, сформульоване визначення мети Програми повинно мати логічний зв’язок із назвою Програми.

Мета Програми поєднує комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв’язання найважливіших проблем розвитку регіону, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць.

Мета Програми має досягатися завдяки виконанню завдань, що здійснюється за допомогою системи заходів. Система завдань повинна бути наведена у вигляді розгорнутої взаємопов’язаної сукупності, яка допускає ранжування за рівнями і значенням.

Крім того, формулювання окремих положень Програми повинні відповідати умовам повноти, несуперечливості, недубльованості, досяжності, взаємоузгодженості. Формування сукупності завдань та рішень має визначатися комплексом виробничо-господарських, організаційно-правових, соціально-економічних, екологічних вимог.

Вибір мети повинен узгоджуватися з прогнозними оцінками соціально-економічної динаміки та тенденціями науково-технічного розвитку в області.

Приклади:

- ліквідація такого явища, як безпритульність дітей;
- створення 5 міжнародних технологічних центрів тощо.

3.2.4. Аналіз факторів впливу на проблему та ресурсів для реалізації (SWOT-аналіз)

Повинен містити перелік факторів (не більше 10) у кожному розділі SWOT-аналізу (додаток 2).

3.2.5. Обґрунтування шляхів і засобів розв’язання проблеми, обсягів та джерел фінансування; строки та етапи виконання

Зазначений розділ повинен містити визначення проблеми, порівняльний аналіз можливих варіантів її розв’язання та обґрунтування оптимального варіанта.

Визначають початок і закінчення виконання Програми, етапи її реалізації. Залежно від строку виконання Програми можуть реалізовуватись в один етап (до 5 років), два етапи (від 5 до 10 років), три етапи (понад 10 років).

3.2.6. Перелік завдань і заходів Програми та результативні показники

У розділі визначається система програмних завдань, заходів і показників, виконання яких дасть змогу досягти мети Програми та усунути причини виникнення проблеми.

Завдання Програми – це конкретні напрями та заходи, які планується здійснити протягом певного періоду і які повинні забезпечити досягнення цілей Програми.

Результативні показники Програми – це кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання Програми (у цілому і за етапами) та підтверджуються формами державних статистичних спостережень, бухгалтерською та іншою звітністю і на підставі яких здійснюється оцінка ефективності використання коштів місцевих бюджетів на виконання Програми, аналіз досягнутих результатів та витрат.

Розробник Програми визначає показники, за якими комплексно і всебічно можна здійснювати оцінку її виконання. Система вибраних показників використовується для відстеження динаміки процесів та оцінки кількісних змін.

Результативні показники наводяться диференційовано з розбивкою за роками. У разі коли Програма виконується не за один етап, результативні показники другого та третього етапів можуть визначатися без розбивки за роками.

Результативні показники поділяються на такі групи:

- показники витрат (ресурсне забезпечення Програми) – визначають обсяги і структуру ресурсів, які забезпечують виконання Програми. У зазначеному розділі вказуються орієнтовні обсяги фінансових витрат, необхідних для виконання Програми в цілому та диференційовано за роками з визначенням джерел фінансування. Розрахунок фінансових витрат супроводжується економічним обґрунтуванням.

Розробник Програми у разі потреби складає додаткову розшифровку розрахунку витрат, яка також додається до Програми;

- показники продукту – це, зокрема, кількість користувачів товарами (роботами, послугами), виробленими в процесі виконання Програми, які використовуються для оцінки досягнення її цілей;
- показники ефективності – співвідношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до їх вартості в грошовому або людському вимірі (витрати ресурсів на одиницю показника продукту);
- показники якості – відображають якість вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) і оцінюють їх за результатами досягнення ними своєї мети або виконання завдання.

3.2.7. Напрями діяльності та заходи Програми

Включають систему програмних завдань, заходів і показників, виконання яких дозволить ліквідувати причини виникнення проблем, а заходи сприятимуть виконанню завдань, які визначені Програмою.

Перелік повинен містити визначення конкретних завдань і показників з деталізацією за етапами та строками, а також перелік заходів, які сприятимуть виконанню завдань та досягненню мети Програми. Завдання, показники та заходи повинні бути сформульовані в чіткій

послідовності та згідно з переліком проблем, визначених відповідно до пункту 3.2.2 зазначеного Порядку.

Напрями діяльності та заходи формуються та подаються у вигляді таблиці (додаток 3). Завдання, показники та заходи формулюються у чіткій послідовності шляхом нумерації окремими пунктами. Після формулювання завдання повинні бути наведені показники з деталізацією за роками. Застосування показників дає змогу чітко показати ефективність виконання завдань, співвідношення досягнутих результатів, їх відповідність визначеній меті, а також порівняти результати виконання завдань у динаміці за роками. Після визначення показників слід сформулювати заходи, які спрямовуються на виконання зазначеного завдання.

Заходи групуються по напрямках: організаційні, наукові та науково-технічні, реконструкція і нове будівництво, закупівля обладнання.

Щодо кожного заходу може бути визначено декілька відповідальних виконавців. У разі коли до виконання завдань і заходів Програми планується залучити на конкурсних засадах підприємства, установи та організації, у графі “Виконавець” зазначається: “виконавець визначається на конкурсних засадах”.

Наступний крок - визначення джерел фінансування кожного із заходів та відповідальних виконавців. Обсяги фінансових ресурсів визначаються у розрізі джерел фінансування (кошти місцевих бюджетів та позабюджетні кошти) з деталізацією за роками.

У кінці кожного завдання обов'язково наводиться підсумок обсягів фінансових ресурсів за всіма відповідальними виконавцями заходів, які спрямовуються на виконання цього завдання. Зведений обсяг фінансових ресурсів наводиться у розрізі джерел фінансування (кошти місцевих бюджетів та позабюджетні кошти) з деталізацією за роками.

Така послідовність застосовується щодо кожного завдання.

У кінці переліку завдань і заходів також здійснюється підсумок обсягів фінансових ресурсів за всіма завданнями, у тому числі у розрізі відповідальних виконавців з деталізацією за роками.

Заходи, обсяги фінансування на їх виконання, в яких передбачається участь місцевих органів виконавчої влади, та конкретні органи місцевого самоврядування, повинні в обов'язковому порядку бути узгоджені з відповідним місцевим органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування з наданням відповідних документів.

3.2.8. Ресурсне забезпечення

Цей розділ має містити:

- орієнтовні обсяги фінансових витрат, необхідних для виконання Програми в цілому і диференційовано за роками з визначенням джерел фінансування (додаток 4);

- визначення потреби у матеріально-технічних, кадрових та інших ресурсах для виконання Програми.

Ресурсне забезпечення визначається на основі SWOT-аналізу та техніко-економічного обґрунтування, оцінки всіх витрат, які можуть надаватись як додатки до Програми.

3.2.9. Організація управління та контролю

Ці функції здійснює відповідальний виконавець, діяльність якого пов'язана з реалізацією Програми, строків та форм звітності про хід її виконання, створення допоміжних органів управління (координаційних рад тощо).

3.2.10. Розрахунок очікуваних результатів

У розділі стосовно очікуваних результатів виконання Програми та її ефективності зазначаються кінцеві результати, зокрема конкретні кількісні та якісні показники (економічні, соціальні, екологічні, наукові, енергозберігаючі тощо), які будуть досягнуті в результаті виконання Програми.

Критерії оцінки ефективності виконання Програми визначаються відповідальним виконавцем з урахуванням її специфіки та наведених кінцевих результатів.

Приклади:

- економічні показники:
  - збільшення темпів зростання ВДВ області;
  - збільшення темпів зростання обсягів перевезень вантажів, пасажирів;
  - збільшення частки експорту продукції у загальному обсязі виробленої продукції;
  - збільшення частки витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі витрат на виробництво продукції (виконання робіт, надання послуг);
  - збільшення частки витрат інноваційних капіталовкладень у загальному обсязі капіталовкладень на виробництво продукції (виконання робіт, надання послуг);
  - збільшення частки інноваційної продукції (робіт, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг);
  - підвищення рівня рентабельності, приріст виробництва;
  - поліпшення показників продуктивності праці;
  - зниження вартості одиниці виробленої продукції або наданих послуг тощо;
- соціальні показники:
  - збільшення доходів населення;
  - підвищення рівня зайнятості;
  - поліпшення співвідношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатних;

- підвищення рівня забезпечення галузей економіки спеціалістами;
- підвищення рівня забезпечення населення медичними спеціалістами;
- поліпшення забезпеченості лікарськими засобами та виробами медичного призначення;
- збільшення середньодобового обсягу телевізійного мовлення, радіомовлення;
- збільшення обсягу випуску газет і журналів;
- поліпшення показників охоплення освітою;
- зниження частки оплати населенням послуг освіти;
- зниження частки оплати населенням медичних послуг;
- зниження рівня материнської смертності;
- зниження рівня смертності дітей віком до 5 років;
- зниження рівня безробіття тощо;
- екологічні показники:
  - збільшення частки територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
  - збільшення частки населення (міста, району), яке користується питною водою, що відповідає національним стандартам;
  - зниження обсягів шкідливих викидів, що потрапляють у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення тощо.

4. Експертиза програми

4.1. Підготовлений проект Програми надається Головному управлінню економіки обласної державної адміністрації, яке здійснює експертизу обґрунтованості визначення результативних показників, реальності та доцільності включених до неї заходів тощо.

При здійсненні експертизи можуть залучатися фахівці інших структурних підрозділів обласної державної адміністрації, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади та науковці. Під час експертизи мають бути враховані:

4.1.1. Ресурсне забезпечення Програми (складається відповідно до техніко-економічних обґрунтувань). Обсяги фінансового забезпечення Програми зазначаються в цілому і диференційовано за роками з визначенням джерел фінансування кожного заходу відповідно до п. 3.2.7 цього Порядку. Окремо виділяються обсяги фінансування, спрямовані на капітальні вкладення, інноваційну діяльність (дослідження та розробки), а також інші джерела фінансування (власні кошти відповідального виконавця, гранти, залучені кредити та інші джерела, не заборонені чинним законодавством). Для обґрунтування обсягів фінансування слід

використовувати дані розрахунку очікуваних результатів виконання Програми.

- 4.1.2. Пріоритетність проблеми.
  - 4.1.3. Обґрунтованість, комплексність та екологічна безпека заходів, терміни їх реалізації.
  - 4.1.4. Залучення, перш за все, позабюджетних коштів і коштів місцевих бюджетів для реалізації Програми.
  - 4.1.5. Соціально-економічна ефективність Програми в цілому, очікувані кінцеві результати її реалізації та вплив на соціально-економічний і культурний розвиток області.
- 4.2. Кожен з органів, що залучався до експертизи, не пізніше ніж через 10 робочих днів надає відповідальному виконавцю Програми висновок довільної форми, в якому викладаються зауваження до проекту Програми. При наявності зауважень відповідальний розробник Програми доопрацьовує її з урахуванням недоліків, викладених у висновках, та надає Головному управлінню економіки облдержадміністрації для заключного експертного висновку.

5. Затвердження та реєстрація програми

- 5.1. Після отримання позитивного експертного висновку Головного управління економіки облдержадміністрації розробник готує проект рішення обласної ради, в якому обов'язково визначається обсяг фінансування Програми, строк її виконання, головний розпорядник коштів, відповідальний виконавець Програми, терміни та періодичність звітування про хід виконання на сесіях обласної ради тощо.
- Фінансування окремих Програм може здійснюватися одночасно за декількома кодами функціональної класифікації видатків бюджету. У такому випадку за кожним кодом визначається головний розпорядник коштів.
- 5.2. Проект рішення обласної ради про затвердження Програми розробник надає голові облдержадміністрації для офіційного внесення на розгляд обласної ради.
- 5.3. Прийняте у встановленому порядку рішення обласної ради про затвердження Програми разом із затвердженою Програмою протягом 10 робочих днів надаються Головному управлінню економіки облдержадміністрації для внесення її в єдиний реєстр регіональних цільових програм, який веде зазначене управління (далі - Реєстр). Відповідальним за надання Програми для реєстрації визначається її розробник.
- 5.4. Головне управління економіки облдержадміністрації після надання йому Програми протягом трьох робочих днів вносить її до Реєстру та повідомляє реєстраційний номер відповідальному виконавцю.

6. Затвердження бюджетних призначень на виконання програми,

включення програми до щорічних програм економічного і соціального розвитку області

6.1. За затвердженою обласною радою Програмою головний розпорядник коштів до 15 вересня року, що передує плановому, надає Головному фінансовому управлінню обласної державної адміністрації бюджетний запит щодо її фінансування за рахунок коштів обласного бюджету.

При необхідності невідкладного фінансування Програми бюджетний запит щодо виділення коштів подається Головному фінансовому управлінню облдержадміністрації не пізніше 1 червня та 1 вересня поточного бюджетного року для включення у проект рішення обласної ради про внесення змін до обласного бюджету.

6.2. Головне фінансове управління облдержадміністрації аналізує подані бюджетні запити щодо реальних можливостей бюджету і включає пропозиції до проекту обласного бюджету на відповідний рік (проекту внесення змін до бюджету).

Головне фінансове управління облдержадміністрації надає Головному управлінню економіки облдержадміністрації узагальнену інформацію про фінансування Програми на наступний рік.

6.3. Фінансування Програми здійснюється виключно за умови затвердження бюджетних призначень на її виконання рішенням обласної ради про обласний бюджет на відповідний рік (рішення про внесення змін до обласного бюджету на відповідний рік), згідно з розподілом видатків обласного бюджету.

Видатки на виконання Програми плануються у місцевому бюджеті за відповідними кодами функціональної класифікації видатків та за кодами економічної класифікації видатків бюджету 1171 «Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації регіональних програм» та 1172 «Окремі заходи по реалізації регіональних програм, не віднесені до заходів розвитку».

7. Здійснення моніторингу та підготовка щорічних звітів (проміжних звітів) про результати виконання програми, внесення змін до програми

7.1. Відповідальний виконавець Програми раз на рік готує та подає Головному управлінню економіки обласної державної адміністрації узагальнену інформацію про стан її виконання.

Інформація повинна містити дані про заплановані та фактичні обсяги і джерела фінансування Програми, виконання результативних показників у динаміці з початку дії Програми згідно з додатком 6 до Порядку та пояснювальну записку про роботу співвиконавців Програми щодо її виконання, у разі невиконання – обґрунтування причин невиконання.

Зазначена інформація використовується для аналізу ефективності виконання Програми та надання пропозицій щодо доцільності продовження її фінансування та виконання.

Головне управління економіки обласної державної адміністрації здійснює узагальнення звітів відповідальних виконавців про поточне та остаточне виконання регіональних програм, проводить аналіз вказаних звітів та включає його результати до щорічного звіту про виконання програми соціально-економічного розвитку регіону.

7.2. Відповідальний виконавець Програми щороку здійснює обґрунтовану оцінку результатів виконання Програми та у разі потреби розробляє пропозиції щодо доцільності продовження тих чи інших заходів, включення додаткових заходів і завдань, уточнення показників, обсягів і джерел фінансування, переліку відповідальних виконавців, строків виконання Програми та окремих заходів і завдань тощо.

Відповідальний виконавець довгострокової Програми після завершення відповідного етапу її дії готує пропозиції щодо уточнення показників, обсягів і джерел фінансування, строків виконання Програми та окремих заходів і завдань тощо на наступний етап Програми.

У разі необхідності внесення змін до Програми проект змін до неї з уточненими показниками і заходами проходить експертизу, погоджується та затверджується відповідно до пункту V-VII Порядку.

7.3. Щороку в строки, визначені рішенням органу місцевого самоврядування, інформація відповідального виконавця про хід виконання Програми та ефективність реалізації її заходів заслуховується на сесіях органу місцевого самоврядування.

За ініціативою органу місцевого самоврядування, місцевого органу виконавчої влади або відповідального виконавця (головного розпорядника коштів) Програми розгляд проміжного звіту про хід виконання Програми, ефективність реалізації її завдань і заходів, досягнення проміжних цілей та ефективність використання коштів може розглядатися на сесіях органу місцевого самоврядування протягом року в разі виникнення потреби.

7.4. Виконання Програми припиняється після закінчення встановленого строку, після чого відповідальний виконавець Програми складає заключний звіт (додаток 7) про результати її виконання та подає його на розгляд сесії органу місцевого самоврядування разом із пояснювальною запискою про кінцеві результати виконання Програми не пізніше ніж у двомісячний строк після закінчення встановленого строку її виконання.

Пояснювальна записка до заключного звіту містить таку інформацію: досягнення мети Програми, рівень виконання запланованих результативних показників, дані про роботу учасників бюджетної програми з її виконання із обґрунтуванням причин невиконання або недосягнення очікуваних результатів.

7.5. У разі необхідності відповідальний виконавець публікує основні досягнуті результати реалізації Програми у місцевій пресі.

7.6. Дострокове припинення виконання Програми відбувається у разі втрати актуальності основної її мети за спільним поданням відповідального

виконавця Програми, структурних підрозділів з питань економіки та з питань фінансів місцевого органу виконавчої влади.
Рішення про дострокове припинення Програми приймає орган місцевого самоврядування.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ ФОНД ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.1998 р. № 634;
останні зміни – від 07.04.2006 р.

1. Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (далі – Фонд) є складовою частиною Державного бюджету України.
2. Фонд створено з метою фінансування природоохоронних заходів та заходів, пов'язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів (далі – природоохоронні та ресурсозберігаючі заходи).
3. Фонд формується за рахунок частини коштів, що надійшли від збору за забруднення навколишнього природного середовища, та інших джерел, визначених законодавством.
4. Кошти Фонду спрямовуються за бюджетними програмами відповідно до планів природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів, що затверджуються головними розпорядниками бюджетних коштів (далі – головні розпорядники) в установленому законодавством порядку.
Плани природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що розробляються Мінприроди, затверджуються Міністром охорони навколишнього природного середовища та погоджуються з Віце-прем'єр-міністром України згідно з розподілом функціональних повноважень.
Плани природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що розробляються іншими головними розпорядниками коштів Фонду, затверджуються ними за погодженням з Мінприроди.
Головними розпорядниками є Мінприроди та інші центральні органи виконавчої влади, які визначаються у державному бюджеті на відповідний рік.
5. Видатки з виконання природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів здійснюються Державним казначейством в межах коштів, що надійшли до Фонду, пропорційно до бюджетних призначень, встановлених головним розпорядником у державному бюджеті на відповідний рік.
6. Кошти Фонду використовуються за відповідними бюджетними програмами в установленому законодавством порядку.
7. Складення та подання фінансової звітності про використання коштів Фонду, а також контроль за їх цільовим використанням здійснюються в установленому законодавством порядку.

8. Головні розпорядники подають щороку до 15 квітня Кабінетові Міністрів України інформацію про виконання природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів.

ПОРЯДОК ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ З ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Затверджено Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України
від 21.05.2002 р. № 189

1. Загальні положення

- 1.1. Цей Порядок розроблено відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", Указу Президента України від 29 травня 2000 р. № 724/2000 "Питання Міністерства екології та природних ресурсів України" із змінами, унесені Указом Президента України від 25 квітня 2002 р. № 378 "Про внесення змін до Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України та Положення про Державний комітет ядерного регулювання України", Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р. № 634.
- 1.2. Порядок установлює правила планування природоохоронних заходів та здійснення витратів за бюджетними програмами Державного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – Державний фонд).
- 1.3. Цей Порядок поширюється на юридичних осіб усіх форм власності, які планують здійснити та здійснюють природоохоронні заходи за рахунок коштів Державного фонду.

2. Подання запитів на виділення коштів з Державного фонду для здійснення природоохоронних заходів

- 2.1. Планування природоохоронних заходів за бюджетними програмами Державного фонду (далі – планування) здійснюється Мінекоресурсів України, урядовими органами державного управління в його складі (далі – урядові органи), територіальними органами Мінекоресурсів відповідно до вимог цього Порядку.
- 2.2. Планування здійснюється на кожний наступний бюджетний рік, для чого формуються переліки природоохоронних заходів за бюджетними програмами Державного фонду (далі – Переліки).
Формування Переліків здійснюють підрозділи центрального апарату Мінекоресурсів та урядові органи, визначені наказом Мінекоресурсів відповідальними за виконання бюджетних програм Державного фонду (далі – відповідальні виконавці).

2.3. Основою для розгляду та включення природоохоронного заходу до проекту переліку є запит про виділення коштів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища для здійснення природоохоронних заходів (далі – запит), що подається на визначений фінансовий рік. Форма запиту наведена в додатку.

Якщо для реалізації заходу передбачаються капітальні видатки, разом із запитом подаються кошторис витрат, які пропонується здійснити за рахунок коштів Державного фонду, графік реалізації заходу, копії документів, що вказані підставою для виконання заходу, або витяги з них.

2.4. Юридичні особи подають запити відповідним територіальним органам Мінекоресурсів за місцем реалізації заходу або центральним органам виконавчої влади, до сфери управління яких вони належать, з 1 січня до 15 квітня поточного року.

Юридичним особам, що подають запити через центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких вони належать, попередньо необхідно отримати про даний запит позитивний екологічний висновок відповідного територіального органу Мінекоресурсів.

2.5. Територіальні органи Мінекоресурсів здійснюють попередній розгляд запитів, готують щодо них екологічні висновки протягом 10 робочих днів з дня їх надходження і передають запити разом з позитивними екологічними висновками та документами, визначеними в пункті 2.3 Порядку, до Мінекоресурсів.

В екологічному висновку надається інформація щодо:

- відповідності природоохоронного заходу Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147 із змінами, унесеними постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2001 р. № 1519 (указується відповідний пункт Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів);
- підстави для його реалізації (указуються закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України чи Кабінету Міністрів України, інше із зазначенням пунктів, статей тощо);
- доцільності здійснення природоохоронного заходу та необхідності залучення коштів Державного фонду.

Керівники територіальних органів Мінекоресурсів візують запити та всі документи, що додаються відповідно до вимог пункту 2.3 Порядку. Вони несуть персональну відповідальність за достовірність інформації, що міститься в екологічному висновку; повноту інформації в запиті; наявність усіх необхідних документів, що передаються разом із запитом до Мінекоресурсів.

Про негативний екологічний висновок подавач запиту інформується протягом 10 робочих днів з дня надходження цього запиту.

- 2.6. Центральні органи виконавчої влади за власною ініціативою подають запити та всі документи, що додаються відповідно до вимог пункту 2.3 Порядку, з 1 січня до 1 травня поточного року безпосередньо до Мінекоресурсів.
Разом із запитом, які передбачають здійснення природоохоронних заходів у межах певних адміністративно-територіальних одиниць України або на акваторії Чорного та Азовського морів, надаються попередньо отримані екологічні висновки відповідного територіального органу Мінекоресурсів щодо таких запитів згідно з вимогами пункту 2.5 Порядку.
- 2.7. Установи та організації, що належать до сфери управління Мінекоресурсів, подають запити безпосередньо до Мінекоресурсів з 1 січня до 1 травня поточного року.
За цими запитом екологічний висновок надається структурним підрозділом центрального апарату Мінекоресурсів або урядовим органом, до компетенції якого відноситься вирішення зазначеної в запиті екологічної проблеми, згідно з вимогами пункту 2.5 Порядку.
Керівники структурних підрозділів центрального апарату Мінекоресурсів, урядових органів несуть відповідальність за достовірність інформації, що міститься в екологічному висновку.
- 2.8. Структурні підрозділи центрального апарату Мінекоресурсів, урядові органи, його територіальні органи подають запити з 1 січня до 1 травня поточного року до Науково-технічного управління.
Екологічний висновок до цих проектів не додається.
- 2.9. З метою запобігання та ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища, та їх наслідків, а також для реалізації невідкладних природоохоронних заходів центральні та місцеві органи виконавчої влади, міськвиконкоми міст обласного значення (підпорядкування), структурні підрозділи центрального апарату Мінекоресурсів, його територіальні органи, урядові органи, установи та організації, що належать до сфери управління Мінекоресурсів, можуть подавати відповідні запити пізніше встановленого терміну відповідно до вимог пунктів 2.3-2.8 Порядку.
- 2.10. Подавачі запитів в особі керівників несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту інформації, яка міститься в запиті та документах, що додаються відповідно до вимог пункту 2.3 Порядку.

3. Розгляд запитів

- 3.1. Попередній розгляд запитів, що надійшли до Мінекоресурсів, здійснюється Науково-технічним управлінням і включає перевірку комплектності та правильності оформлення документів відповідно до вимог пункту 2.3 Порядку та додатка до нього.
Запити, подані з порушенням цих вимог, у тому числі з неповною інформацією та без необхідних документів, не розглядаються і до проектів переліків не включаються. Про відхилення запитів чи необхідність їх

доопрацювання подавачі інформуються у двотижневий термін з дня надходження такого запиту.

Якщо всі вимоги щодо комплектності та правильності оформлення документів виконані, запити передаються відповідальним виконавцям.

- 3.2. Відповідальні виконавці аналізують запити щодо відповідності зазначених у них заходів Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів.

Запити щодо заходів, не передбачених Переліком видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, не розглядаються й у місячний термін з дня надходження повертаються подавачам.

Відповідальні виконавці забезпечують якість та об'єктивність відбору природоохоронних заходів, що пропонуються для включення до відповідних бюджетних програм.

- 3.3. За запитами, що передбачають здійснення природоохоронних заходів, відповідальні виконавці готують пропозиції про їх включення до бюджетних програм (далі – пропозиції) за пріоритетами та критеріями, визначеними в розділі 4 Порядку.

Для підготовки пропозицій відповідальні виконавці залучають структурні підрозділи центрального апарату Мінекоресурсів та урядові органи, згідно з їх компетенцією.

- 3.4. Підготовлені пропозиції на паперових та електронних носіях подаються відповідальними виконавцями до Науково-технічного управління, яке узагальнює їх та подає на розгляд робочої групи Державного фонду (далі – Робоча група) разом з орієнтовним розподілом видатків за бюджетними програмами в межах прогностичних показників надходження коштів до Державного фонду.

Склад Робочої групи затверджується наказом Мінекоресурсів.

- 3.5. Робоча група на підставі наданих пропозицій встановлює відповідність видатків щодо здійснення природоохоронних заходів функціональній та економічній класифікації видатків бюджету та попередньо визначає їх обсяги за бюджетними програмами. Виходячи з визначених обсягів видатків, відповідальні виконавці, спільно з Робочою групою, здійснюють попередній відбір природоохоронних заходів за бюджетними програмами.

- 3.6. Після врахування зауважень та пропозицій Робочої групи щодо відібраних заходів проекти Переліків за відповідними бюджетними програмами подаються відповідальними виконавцями до Науково-технічного управління, яке забезпечує їх подання на затвердження Міністру.

- 3.7. Відповідно до затверджених Міністром Переліків відповідальні виконавці готують бюджетні запити за бюджетними програмами та подають їх Управлінню економіки та фінансів, відповідальному за підготовку бюджетних запитів Мінекоресурсів.

Бюджетні запити Мінекоресурсів після опрацювання та узагальнення в установленому порядку подаються до Міністерства фінансів України.

- 3.8. У місячний термін після затвердження Державного бюджету України на відповідний рік, виходячи з установленого річного розпису асигнувань державного бюджету за бюджетними програмами Державного фонду, відповідальні виконавці спільно з Робочою групою проводять остаточне визначення Переліків та подають їх до Науково-технічного управління, яке забезпечує їх подання на затвердження Міністру.
- 3.9. Затвержені Міністром Переліки в п'ятиденний термін подаються на погодження до Кабінету Міністрів України, а кошториси бюджетних програм Державного фонду (далі – Кошториси) на погодження до Міністерства фінансів України.
- 3.10. Після погодження Кабінетом Міністрів України Переліків та Міністерством фінансів України Кошторисів відповідальні виконавці бюджетних програм готують витяги з Переліків та доводять їх до урядових органів, територіальних органів Мінекоресурсів, установ природно-заповідного фонду, організацій гідрометеорологічної служби, які на підставі цих витягів затверджують кошториси за природоохоронними заходами, проводять тендери та за їх результатами укладають договори з переможцями торгів про виконання цих природоохоронних заходів.

4. Пріоритети та критерії відбору природоохоронних заходів для включення до бюджетних програм

- 4.1. Під час формування відповідальними виконавцями проектів бюджетних програм пріоритет надається природоохоронним і ресурсозберігаючим заходам, передбаченим законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, джерелом фінансування яких визначено Державний фонд, і спрямованим на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища.
- 4.2. Відбір природоохоронних заходів здійснюється відповідальними виконавцями на підставі інформації, указаної в запитах та документах, визначених у пункті 2.3 Порядку, за такими критеріями:
- відповідність загальній меті, завданням бюджетної програми та напрямам діяльності, які забезпечують реалізацію програми;
  - природоохоронний ефект;
  - економічна ефективність (термін окупності);
  - ступінь масштабності екологічного впливу;
  - наявність показників ресурсо- та енергозбереження;
  - використання апробованих приладів, обладнання, технологій;
  - готовність заходу на час подання запиту;
  - наявність власних коштів як джерела фінансування;
  - наявність гарантованого фінансування з інших джерел;
  - термін реалізації заходу;

- сплата збору за забруднення навколишнього природного середовища підприємствами (установами, організаціями), на об'єктах яких здійснюються природоохоронні заходи.

5. Унесення змін та доповнень до Переліку

5.1. За рішенням Міністра до Переліків та Кошторисів протягом року можуть уноситися зміни. З Переліків вилучаються природоохоронні заходи за умови, якщо:

- договори на виконання природоохоронних заходів не укладені протягом трьох місяців після погодження Переліку Кабінетом Міністрів України та Кошторису Міністерством фінансів України;
- договори на виконання природоохоронних заходів розірвано;
- надійшли звернення від подавачів запитів (визначених у пункті 2.4, 2.6-2.8 Порядку) щодо неможливості їх виконання;
- не виконуються договірні умови.

Указані зміни затверджуються та погоджуються відповідно до пункту 3.9 Порядку.

5.2. Планування природоохоронних заходів для фінансування з резерву Державного фонду здійснюється за рішенням Міністра, для чого готуються додатки до Переліків у межах погоджених Кошторисів або разом із змінами до Кошторисів. Зазначені документи готуються відповідно до пунктів 3.3-3.6 Порядку, затверджуються та погоджуються відповідно до пункту 3.9 Порядку.

5.3. Планування природоохоронних заходів для фінансування з Державного фонду за рахунок перевищення фактичних надходжень над плановими здійснюється за рішенням Міністра. Для цього готуються додатки до Переліків відповідно до пунктів 3.3-3.6 Порядку, затверджуються та погоджуються відповідно до пункту 3.9 Порядку.

Довідки про зміни річного розпису асигнувань Державного бюджету на поточний рік подаються на затвердження до Міністерства фінансів України.

Після затвердження Міністерством фінансів України довідок про зміни річного розпису асигнувань Державного бюджету на поточний рік та обліку їх в органах Державного казначейства України урядові органи, територіальні органи Мінекоресурсів, установи природно-заповідного фонду, організації гідрометеорологічної служби готують відповідні довідки та подають їх на затвердження до Мінекоресурсів у встановленому порядку.

6. Здійснення видатків з Державного фонду

6.1. Видатки на заходи, передбачені Переліками, здійснюються згідно з умовами, визначеними в договорах про виконання природоохоронних заходів між замовником і виконавцем. Замовником від імені Мінекоресурсів виступає Міністр, Державний секретар, його перший заступник, заступники або уповноважені Міністром керівники урядових органів, територіальних

органів Мінекоресурсів, установ природно-заповідного фонду, організацій гідрометеорологічної служби.

- 6.2. Видатки на природоохоронні заходи Мінекоресурсів здійснює безпосередньо або через свої територіальні органи, урядові органи, установи природно-заповідного фонду, організації гідрометеорологічної служби на підставі Переліків, Кошторисів, поданих з місць кошторисів за заходами, укладених договорів, актів виконаних робіт.
- 6.3. Оформлення кошторисно-договірних документів, фінансування та контроль за виконанням і впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, передбачених Переліком, здійснюється відповідно до Порядку планування, фінансування і контролю за виконанням та впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, затвердженого наказом Мінекоресурсів від 7 листопада 2000 р. № 187, зареєстрованого в Міністерстві юстиції 28 листопада 2000 р. за № 878/5099.

7. Внутрішній контроль і звітність Державного фонду

- 7.1. Виконавці природоохоронних заходів за договорами зобов'язані звітувати перед Мінекоресурсів (структурними підрозділами центрального апарату Мінекоресурсів, до компетенції яких відноситься реалізація заходів), його територіальними органами, урядовими органами, установами природно-заповідного фонду, організаціями гідрометеорологічної служби про цільове використання коштів у терміни, передбачені договорами та порядком ведення бухгалтерського обліку і звітності.
- 7.2. Перелік виконаних робіт, продукції та документації, що підлягає оформленню для передачі виконавцем, і порядок такої передачі визначаються договорами.
- 7.3. Виконавці природоохоронних заходів за договорами, які фінансуються з Державного фонду, зобов'язані надавати Мінекоресурсів (структурним підрозділам центрального апарату Мінекоресурсів, до компетенції яких відноситься реалізація заходів за цими договорами та здійснення внутрішнього контролю), урядовим органам, його територіальним органам, установам природно-заповідного фонду, організаціям гідрометеорологічної служби всю необхідну фінансову та іншу документацію для здійснення внутрішнього контролю за цільовим використанням коштів Державного фонду.
- 7.4. Структурні підрозділи центрального апарату Мінекоресурсів, до компетенції яких відноситься реалізація заходів, урядові органи, територіальні органи Мінекоресурсів, установи природно-заповідного фонду, організації гідрометеорологічної служби подають звіти про результати виконання природоохоронних заходів відповідальним виконавцям бюджетних програм Державного фонду, за якими здійснювались видатки на ці природоохоронні заходи, щорічно до 30 січня року, наступного за звітним.

Відповідальні виконавці бюджетних програм Державного фонду узагальнюють отриману інформацію, готують звіт про результати виконання природоохоронних заходів за бюджетною програмою та подають його до Науково-технічного управління, яке:

- здійснює аналіз використання коштів за бюджетними програмами;
- забезпечує підготовку та видання звіту Державного фонду;
- надає керівництву Мінекоресурсів пропозиції щодо змін переліку бюджетних програм на наступний рік та структури видатків з Державного фонду.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОБЛАСНИЙ ФОНД ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Затверджено Рішенням Луганської обласної ради від 28.02.2007 р. № 9/17

1. Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища (далі – Фонд) створений відповідно до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", Бюджетного кодексу України і є складовою частиною обласного бюджету.
Фонд створено з метою фінансування природоохоронних заходів і заходів, пов'язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів (далі – заходів).
2. Фонд формується за рахунок коштів від збору за забруднення навколишнього природного середовища та інших коштів, визначених законодавством.
3. Кошти Фонду використовуються згідно з кошторисом доходів і видатків та планом використання бюджетних коштів на фінансування видатків, пов'язаних з проведенням заходів, передбачених природоохоронним законодавством України та постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 № 1147 "Про затвердження переліку видів діяльності, що належить до природоохоронних заходів" зі змінами та доповненнями, з напрямками природоохоронної діяльності, які встановлені Тимчасовою класифікацією видатків та кредитування місцевих бюджетів, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 27.12.2001 № 604.
4. Проект Переліку заходів щодо фінансування з Фонду на плановий рік формується Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Луганській області (далі – Держуправління) на підставі критеріїв пріоритетності, визначених постійними комісіями обласної ради з питань промислової політики, підприємництва, екології та житлово-комунального господарства, з питань економічного розвитку, бюджету й фінансів, і відповідних запитів. Проект Переліку заходів формується з урахуванням діючих регіональних та місцевих природоохоронних програм. Запити на фінансування природоохоронних заходів із Фонду (далі – Запити) подаються в Держуправління на плановий фінансовий рік до 1 липня року,

що передує плановому. Форма Запиту наведена у додатку до цього Положення.

Разом із Запитом подаються кошторис витрат, які пропонується здійснити за рахунок коштів Фонду та графік реалізації заходу. З проектом Переліку заходів Держуправління подається до обласної ради інформація щодо усіх отриманих Запитів, а також, при необхідності, самі Запити та екологічні висновки до них.

5. Проект Переліку заходів узгоджується Держуправлінням з облдержадміністрацією та подається в обласну раду до 1 вересня поточного року, опрацьовується фахівцями виконавчого апарату і, в установленому порядку, разом з проектом рішення подається в постійні комісії обласної ради з питань промислової політики, підприємництва, екології та житлово-комунального господарства та з питань економічного розвитку, бюджету й фінансів для розгляду. Проект рішення розробляється виконавчим апаратом обласної ради і вноситься на розгляд сесії обласної ради постійною комісією з питань промислової політики, підприємництва, екології та житлово-комунального господарства.
6. Пропозиції щодо фінансування напрямків природоохоронної діяльності згідно з тимчасовою класифікацією видатків обласного бюджету подаються Держуправлінням до обласної ради до 1 вересня поточного року, опрацьовуються виконавчим апаратом обласної ради, розглядаються на засіданні постійної комісії з питань промислової політики, підприємництва, екології та житлово-комунального господарства та подаються до 15 жовтня поточного року до облдержадміністрації як рекомендації для внесення, в установленому порядку, до проекту обласного бюджету на наступний рік.
7. Для покриття непередбачених витрат, пов'язаних з природоохоронною діяльністю, що не мають постійного характеру та не можуть бути передбачені в проекті Переліку заходів, формуються резервні кошти Фонду в розмірі до 10 % від планових надходжень до Фонду. Запити на фінансування з резерву Фонду надаються замовниками в установленій формі, розглядаються й подаються у вигляді додаткового Переліку заходів, розглядаються й подаються до обласної ради в порядку, викладеному у п. 5 цього Положення.
8. Головний розпорядник коштів Фонду встановлюється рішенням обласної ради про обласний бюджет на відповідний бюджетний рік за поданням облдержадміністрації. Кошти Фонду формуються на рахунку головного розпорядника в управлінні Державного казначейства у Луганській області у складі спеціального фонду обласного бюджету.
9. Розпорядником природоохоронних заходів, що фінансуються за рахунок коштів Фонду, є Держуправління. Фінансування заходів здійснюється тільки через розпорядника, для чого відкривається відповідний бюджетний рахунок в управлінні Державного казначейства у Луганській області.

10. Повний фінансовий контроль цільового й ефективного використання коштів Фонду здійснюють у межах своїх повноважень органи, на які згідно із законодавством покладено такі функції.
11. Замовники природоохоронних заходів, визначені затвердженим Переліком заходів (органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, організації), укладають угоди з розпорядником на здійснення фінансування відповідних заходів.
12. Видатки Фонду та касове виконання обласного бюджету по видатках Фонду здійснюються в межах надходження до нього коштів у встановленому законодавством порядку.

ПОРЯДОК ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ З ОБЛАСНОГО ФОНДУ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Затверджено розпорядженням Луганської обласної державної адміністрації
від 12.02.2003 р. № 61

1. Загальні положення

- 1.1. Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – Порядок) розроблено відповідно до Бюджетного кодексу України, Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", Положення про обласний фонд охорони навколишнього природного середовища.
- 1.2. Порядок установлює правила планування природоохоронних заходів і здійснення видатків обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – Обласний фонд).
- 1.3. Цей Порядок поширюється на юридичних осіб усіх форм власності, які планують здійснювати природоохоронні заходи за рахунок коштів Обласного фонду.

2. Подання запитів на виділення коштів з Обласного фонду для здійснення природоохоронних заходів

- 2.1. Планування природоохоронних заходів в межах затвердженого обласною радою розподілу коштів Обласного фонду здійснюється обласною державною адміністрацією (далі – облдержадміністрація) за поданням Державного управління екології та природних ресурсів в Луганській області (далі – Держекоресурсів).
- 2.2. Планування здійснюється на кожний наступний бюджетний рік, для чого формуються переліки природоохоронних заходів (далі – Перелік).
- 2.3. Основою для розгляду та включення природоохоронного заходу до проекту Переліку є запит на виділення коштів з Обласного фонду для здійснення природоохоронних заходів (далі – Запит), що подається на визначений фінансовий рік. Форма Запиту наведена в додатку.

Якщо для реалізації заходу передбачаються капітальні видатки, разом із Запитом подаються кошторис витрат, графік реалізації заходу, довідка про стан виконання заходу та обґрунтування його виконання.

2.4. Запити на наступний рік подаються до облдержадміністрації та Держекоресурсів з 1 липня до 1 жовтня поточного року. Всі Запити повинні мати позитивні екологічні висновки регіональної Державної екологічної інспекції.

В екологічному висновку надається інформація щодо:

- відповідності природоохоронного заходу Переліку видів діяльності, що належить до природоохоронних заходів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.96 № 1147 (вказується відповідний пункт Переліку видів діяльності, що належить до природоохоронних заходів);
- підстави для його реалізації (вказуються закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інше із зазначенням пунктів, статей тощо);
- доцільності здійснення природоохоронного заходу та необхідності залучення коштів обласного фонду.

2.5. Запити, подані з порушенням цього Порядку, не розглядаються та повертаються подавцям.

2.6. З метою попередження та ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища, та їх наслідків, а також для реалізації невідкладних природоохоронних заходів відповідні Запити можуть подаватися пізніше встановленого терміну.

2.7. Подавачі Запитів в особі керівників несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту інформації, яка міститься в Запиті.

3. Розгляд Запитів

3.1. Проект Переліку, сформований Держекоресурсів за поданими Запитами, надається на розгляд до комісії з питань використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища для визначення їх пріоритетності.

3.2. Після узагальнення зауважень та пропозицій Держекоресурсів готує розподіл коштів Обласного фонду (далі – Розподіл) на наступний рік і подає до обласної ради на затвердження.

3.3. Облдержадміністрація відповідно до затвердженого обласною радою Розподілу здійснює пооб'єктний розподіл коштів Обласного фонду (далі – Пооб'єктний розподіл), який затверджується розпорядженням голови облдержадміністрації.

4. Внесення змін та доповнень

4.1. Зміни до Розподілу можуть бути внесені за умови, якщо:

- фактичні надходження коштів до Обласного фонду перевищують планові показники;
- договори на виконання природоохоронних заходів не укладені протягом трьох місяців після затвердження Пооб'єктного розподілу;
- договори на виконання природоохоронних заходів розірвано;
- надійшли звернення від заявників Запитів щодо неможливості їх виконання;
- не виконуються договірні умови.

Вказані зміни затверджуються та погоджуються відповідно до пункту 3.1 – 3.3 Порядку.

- 4.2. Планування природоохоронних заходів для фінансування з резерву Обласного фонду здійснюється за поданими Запитами й попереднім розглядом на комісії з питань використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища та затверджується розпорядженням голови облдержадміністрації.

5. Внутрішній контроль і звітність Обласного фонду

- 5.1. Виконавці природоохоронних заходів зобов'язані звітувати перед Головним фінансовим управлінням облдержадміністрації та Держкоресурсів про цільове використання коштів у терміни, передбачені порядком ведення бухгалтерського обліку та звітності.
- 5.2. Виконавці природоохоронних заходів, які фінансуються з Обласного фонду, зобов'язані надавати облдержадміністрації та Держкоресурсів усю необхідну фінансову та іншу документацію для здійснення внутрішнього контролю за цільовим використанням коштів Обласного фонду.
- 5.3. Держкоресурсів готує звіт про результати виконання природоохоронних заходів і подає його щоквартально до облдержадміністрації.

ПЕРЕЛІК ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ

затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147;
останні зміни – від 17.12.2004 р.

Охорона і раціональне використання водних ресурсів

1. Будівництво у населених пунктах, на новобудовах і розширення та реконструкція на діючих підприємствах:
- необхідних споруд для очищення стічних вод, що утворюються в промисловості, комунальному господарстві, інших галузях народного господарства;
  - дослідних та дослідно-промислових установок, пов'язаних з розробленням методів очищення стічних вод;

- берегових споруд для прийому та очищення з плавзасобів господарсько-побутових стічних вод (в тому числі баластних та лляльних) і сміття для утилізації, складування і очищення;
  - систем роздільної каналізації, каналізаційних мереж і споруд на них;
  - систем водопостачання з замкнутими циклами з поверненням для потреб технічного водопостачання стічних вод після їх відповідного очищення і оброблення (включаючи оборотні системи гідрозоловидалення і гідровидалення різних шламів);
  - оборотних систем виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води, в тому числі води, що надходить від інших підприємств;
  - споруд для збирання, очищення та використання вод поверхневого стоку у системах водопостачання.
2. Придбання насосного і технологічного обладнання для заміни такого, що використало свої технічні можливості на комунальних каналізаційних системах, установок, обладнання і технічного флоту для збирання нафти, сміття та інших рідких, твердих відходів з суден.
  3. Створення водоохоронних зон з комплексом агротехнічних, лісомеліоративних, гідротехнічних, санітарних та інших заходів, спрямованих на запобігання забрудненню, засміченню та виснаженню водних ресурсів, а також винесення об'єктів забруднення з прибережних смуг.
  4. Будівництво, розширення та реконструкція руслових аераційних станцій.
  5. Будівництво та реконструкція розсіюючих випусків очищених стічних вод та проведення заходів щодо запобігання тепловому забрудненню водойм.
  6. Ліквідаційний тампонаж або переведення на регульований режим роботи самовиливних артезіанських свердловин.
  7. Заходи з охорони підземних вод та ліквідації джерел їх забруднення.
  8. Реконструкція або ліквідація фільтруючих накопичувачів стічних вод з метою відвернення чи припинення забруднення підземних і поверхневих вод.
  9. Роботи, пов'язані з поліпшенням технічного стану та благоустрою водойм.
  10. Ведення водного кадастру.
  11. Паспортизація малих річок і водойм.
  12. Заходи щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок, а також заходи для боротьби з шкідливою дією вод (біологічна меліорація водних об'єктів, винесення водоохоронних зон в природу, упорядкування джерел, очищення русел від дерев, що потрапили до них внаслідок проходження весняних повеней, будівництво протиповеневих водосховищ і дамб тощо).
  13. Обстеження та паспортизація ставків-відстійників шахтних вод, шламонакопичувачів та хвостосховищ, гідротехнічних споруд.

14. Заходи очищення стічних скидних і дренажних вод з меліоративних систем (включаючи скидні води з рисових полів) та поліпшення їх якості (акумуляюючі ємкості, відстійники, споруди та пристрої для аерації вод, біологічні канали, екрани для затримування пестицидів та інші).
15. Розроблення методик, технологій, установок, обладнання, приладів контролю, проведення робіт з очищення водних ресурсів, забруднених пестицидами і агрохімікатами та їх знезараження.
16. Спорудження установок для очищення і поліпшення якості води для зрошення сільськогосподарських культур.
17. Розроблення, виготовлення та придбання систем, приладів, оснащення спеціального транспорту для здійснення контролю за кількістю та якістю поверхневих, підземних та стічних вод і скидів шкідливих речовин у водні ресурси.

Охорона атмосферного повітря

18. Організація виробництва, установлення та реконструкція обладнання для очищення газопилового потоку від забруднюючих речовин хімічного та біологічного походження, що викидаються в атмосферне повітря, та зниження рівня впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; розроблення технології, організація виробництва та застосування матеріалів, використання методів та впровадження технологій, що забезпечують запобігання виникненню, зниження рівня впливу чи усунення факторів забруднення атмосферного повітря.
19. Будівництво дослідних та дослідно-промислових установок для розроблення методів очищення газів, що відводяться від джерел шкідливих викидів в атмосферу.
20. Розроблення та виготовлення систем і приладів контролю та оснащення ними стаціонарних джерел викидів шкідливих речовин в атмосферу та пунктів контролю і спостереження за забрудненням атмосферного повітря.
21. Спорудження і оснащення контрольно-регулювальних пунктів для перевірки і зниження токсичності відпрацьованих газів транспортних засобів.
22. Розроблення, організація виробництва пристроїв для очищення відпрацьованих газів двигунів та оснащення ними транспортних засобів.
23. Проведення робіт з інвентаризації джерел забруднення навколишнього природного середовища.

Охорона і раціональне використання земель

24. Впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території.
25. Будівництво, розширення та реконструкція протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, берегозакріплювальних, протизсувних, протиобвальних, протилавинних і протиселевих споруд, а також проведення заходів з захисту від підтоплення і затоплення, направлених на запобігання розвитку

небезпечних геологічних процесів, усуненню або зниженню до допустимого рівня їх негативного впливу на території і об'єкти. Проведення заходів щодо хімічної меліорації ґрунтів.

26. Проведення агролісотехнічних заходів на ярах, балках та інших ерозійно небезпечних землях.
27. Рекультивация порушених земель та використання родючого шару ґрунту під час проведення робіт, пов'язаних із порушенням земель.
28. Засипка і виположування ярів, балок з одночасним їх дронуванням.
29. Заходи, пов'язані з створенням захисних лісових насаджень на еродованих землях, вздовж водних об'єктів (в тому числі водойм, магістральних каналів, тощо) та полезахисних смуг.
30. Терасування крутих схилів.
31. Консервація деградованих і забруднених земель.
32. Поліпшення малопродуктивних земельних угідь.
33. Розроблення технології, обладнання для знезараження, очищення землі, забрудненої пестицидами і агрохімікатами.
34. Проведення обстеження ґрунтів.
35. Ведення земельного кадастру.

Охорона і раціональне використання мінеральних ресурсів

36. Заходи, здійснювані з метою застосування раціональних, екологічно безпечних технологій видобування корисних копалин і вилучення наявних у них компонентів, що мають промислове значення, недопущення наднормативних втрат і погіршення якості корисних копалин, а також відбіркового відпрацювання багатих ділянок родовищ корисних копалин, що призводитиме до втрат їх запасів.
37. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів для закладки відпрацьованих, відкритих та підземних гірничих виробок супутніми породами, що не утилізуються.
38. Розроблення технологій і обладнання для вилучення супутніх цінних компонентів з мінеральної сировини, розкритих і вміщуючих порід, відходів виробництва, з уловлювання продуктів при газо- і водоочищенні та будівництво відповідних установок.
39. Заходи, пов'язані з селективним видобуванням і зберіганням корисних копалин, розкритих та вміщуючих порід, відходів виробництва, що містять компоненти, які тимчасово не використовуються у народному господарстві, але є потенційно корисними.
40. Заходи щодо захисту родовищ (газових, нафтових, вугільних, торфових та ін.) від пожеж, затоплення, обвалів та придбання для цієї мети обладнання.
41. Картування забруднених територій, ведення аерокосмічного моніторингу геологічного середовища, ведення постійно діючих моделей геологічного середовища, радіоекологічні дослідження, ліквідаційний тампонаж свердловин.

Охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів

42. Спорудження установок для утилізації відходів лісозаготівельної та деревообробної промисловості.
43. Ліквідація лісових та степових пожеж і пожеж торфовищ та їх наслідків.
44. Ліквідація наслідків буреломів, сніголомів, вітровалів.
45. Ліквідація негативних наслідків техногенного впливу на лісові насадження.
46. Проведення заходів з виявлення запасів природних рослинних ресурсів, затрати на їх охорону і відтворення.
47. Заходи з озеленення міст і сіл.
48. Створення станцій і лабораторій біологічного та хімічного захисту лісових насаджень.

Охорона і раціональне використання ресурсів тваринного світу

49. Будівництво, розширення та реконструкція розплідників і ферм для розведення диких звірів та птахів з метою їх розселення в природному середовищі.
50. Заходи щодо охорони тваринного світу та боротьби з браконьєрством (придбання матеріально-технічних засобів тощо).
51. Ведення кадастру тваринного світу.
52. Будівництво, реконструкція, розширення, технічне переозброєння, оснащення риборозводних підприємств і виробничо-акліматизаційних баз для одержання та вирощування личинок життестійкої молоді цінних промислових риб для зариблення природних водойм і водосховищ комплексного призначення. До зазначеного не входять витрати на одержання та вирощування личинок і молоді риб для товарного вирощування в ставкових, озерних та інших спеціалізованих рибних господарствах.
53. Оптимізація роботи гідровузлів ГЕС на Дніпрі, Дністрі та інших ріках, забезпечення рибогосподарських та екологічних попусків води. Обводнення природних нерестовищ, будівництво міграційних каналів, штучних нерестовищ з керованим гідрологічним режимом.
54. Будівництво, розширення та реконструкція механічних, гідравлічних, фізіологічних рибозахисних пристроїв на промислових, комунальних і сільськогосподарських водозаборах.
55. Будівництво, розширення та реконструкція рибоходів.
56. Створення кріогенного банку генофонду цінних промислових видів риб.

Збереження природно-заповідного фонду

57. Будівництво, обладнання, реконструкція і розширення приміщень, призначених для проведення науково-дослідних робіт, пропаганди природоохоронних знань і створення експозицій, а також інших об'єктів (майстерень, кордонів, установок для миття машин з безстічним циклом,

мостів, доріг, стежок, огорож і вольєрів), будівництво гідротехнічних та інших споруд, об'єктів зв'язку в заповідниках, національних природних парках, ботанічних садах, дендрологічних парках, зоологічних парках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва з метою збереження та відтворення природних екологічних систем і пов'язаних з діяльністю цих установ, а також витрати на утримання об'єктів природно-заповідного фонду.

58. Створення центрів для розведення рідкісних та зникаючих тварин і рослин.
59. Придбання спеціального обладнання, транспортних засобів і засобів зв'язку, віднесених до організацій заповідників та інших природоохоронних установ.
60. Проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
61. Витрати на резервування територій для заповідання.
62. Розроблення проектів створення територій і об'єктів природно-заповідного фонду та організації їх територій.
63. Діяльність щодо збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, поліпшення середовища їх перебування чи зростання, створення належних умов для розмноження у природних умовах, розведення та розселення.
64. Створення центрів і банків генетичного матеріалу тварин і рослин, які знаходяться під загрозою зникнення.
65. Створення екологічних фондів при природно-заповідних об'єктах.
66. Здійснення заходів щодо відновлення корінних природних комплексів на заповідних територіях.

Раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів

67. Будівництво, технічне переобладнання і реконструкція сміттєпереробних і сміттєспалювальних заводів.
68. Будівництво, розширення та реконструкція споруд, придбання та впровадження установок, обладнання та машин для збору, транспортування, перероблення, знешкодження та складування побутових, сільськогосподарських і промислових відходів виробництва, кубових залишків.
69. Будівництво, розширення та реконструкція установок, виробництв, цехів для одержання сировини або готової продукції з відходів виробництва та побутових відходів.
70. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів, спеціалізованих полігонів та інших об'єктів для знешкодження та захоронення непридатних для використання пестицидів, шкідливих і токсичних промислових та інших відходів.

71. Гасіння породних відвалів, що горять, та їх реформування. Спеціальне складування відходів вуглевидобутку та вуглезбагачення, що запобігає їх самозайманню. Рекультивация та озеленення породних відвалів.
72. Спеціальні роботи щодо запобігання пилоутворенню на прилеглих територіях шламонакопичувачів і хвостосховищ.
73. Будівництво, розширення та реконструкція цехів утилізації осадів на очисних каналізаційних та водопровідних комплексах.
74. Будівництво та реконструкція установок знешкодження та утилізації шламів.

Ядерна і радіаційна безпека

75. Розроблення і реалізація державних цільових і регіональних екологічних програм першочергових заходів захисту населення від факторів радіаційного забруднення навколишнього природного середовища.

Наука, інформація і освіта, підготовка кадрів, екологічна експертиза, організація праці, забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, впровадження економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища

76. Розроблення та запровадження державної системи моніторингу навколишнього природного середовища.
77. Розроблення державних цільових і регіональних екологічних програм.
78. Наукові дослідження, проектні та проектно-конструкторські розроблення, що охоплюють зазначені у переліку природоохоронні заходи.
79. Розроблення екологічних стандартів і нормативів.
80. Проведення науково-технічних конференцій і семінарів, організація виставок, фестивалів та інших заходів щодо пропаганди охорони навколишнього природного середовища, видання поліграфічної продукції з екологічної тематики, створення бібліотек, відеотек, фонотек тощо.
81. Організація і здійснення робіт з екологічної освіти, підготовки кадрів, підвищення кваліфікації та обміну досвідом роботи працівників природоохоронних органів.
82. Проведення екологічної експертизи.
83. Утримання та оснащення природоохоронних організацій приладами, обладнанням і спеціальними транспортними засобами, зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, його урядових і територіальних органів, а також установ та організацій, що належать до сфери його управління.
84. Забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, у тому числі сплата членських внесків.
85. Впровадження економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Навчально-методичне видання

Рибніков Святослав Романович

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Методичні рекомендації до практичних занять
для студентів напряму підготовки 0708 "Екологія"*

За редакцією автора
Комп'ютерний макет – Рибніков С. Р.
Коректор – Рибніков С. Р.

Підп. до друку 03.12.08. Формат 60×84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 5,7.
Наклад 100 прим. Зам. № 131.

**Видавництво Державного закладу
"Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка"**

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел./факс: (0642) 58-03-20